Anul al IV-lea, N-le 11-12. Novembre-Decembre 1918.

REVISTA ISTORICĂ

.:. Dări de samă .:.
documente și notițe

PUBLICATĂ DE

N. IORGA

IAȘI

Tipografia „Cultura Neamului Romănesc“

1918

SUMARIUL:

Anul al IV-lea, Nu-le 11-12. Novembre-Decembre 1918.

REVISTA ISTORICĂ

— DĂRI DE SAMĂ DOCUMENTE ŞI NOTIŢE —

PUBLICATĂ, DE N. IORGA

Valuri, hotare şi tranşee basarabene

O samă de intelectuali din tot pămîntul romănesc, pe cari împrejurările i-au adunat în Chişinău, au pus basele unui cerc de studii de natură filologico-istorică, căutănd să desmormînteze şi să limpezească trecutul Basarabiei întoarse în sfirşit la sînul patriei-mume.

Intre felurítele comunicări ţinute la acest cerc, menţionez, în legătură cu cele ce urmează, şi aceia a colegului mieu, D. G. Nedioglu, asupra Troianului Leova-Chircăieşti, provocată, între altele, şi de descoperirea în Basarabia a unui hrisov din 1775 a lui Grigore Alexandru Ghica Voevod.

Nu cunosc precis conclusiile la care s'a oprit colegul mieu; însă o copie a hrisovului fiindu-mi înmînată de d-sa în vederea construirii unei hărţi, am căutat să urmăresc mai de aproape originea Troianului din mijlocul Basarabiei; iar resultatele la care am ajuns, le împărtăşesc aici iubitorilor de asemenea probleme, nădăjduind că cel puţin voiu interesa şi pe alţii în urmărirea lor, dacă nu cumva voiu avea norocul să le resolv eu însumi.

„Troianul-de-sus" începe din malul Prutului, la Leova; taie de-a curmezişul văile Copcui, Cazangiuc, Sărata, Sărăţica, Ceaurul, Ialpugul, Ialpugelul, Japarul, Conducul, Costangalia, Casim, Schinoasa Mare, Schinoasa Mică, Seaca, Ciaga, Opărita, Botna, Lunga, Baccealia, Cartoşiţa, a doua oară Botna, Zanicul şi Valea-Mare şi, după o lungime de aproximativ 110 km., se termină la Chircăieşti, în margenea luncii Nistrului.

Acest val uriaş de pămînt nu e continuu, ci se între-

rupe pe mici porţiuni, şi anume: în valea Conducului pe o lungime de vre-o 2 km. 500 m ; în valea Casim pe o lungime de 2 km.; între văile Seaca şi Ciaga pe o porţiune de 4 km. 600 m. şi în sfîrşit pe partea stîngă a Botnei, unde a fost distrus de lucrările căii ferate.

El nu are caracterul valurilor romane de apărare din Dobrogea; nu e însoţit de tumuli, nici de cetăţi de pămînt sau de piatră, şi nu trece pe crestele înnalte ale dealurilor, ci aproape peste tot pe la poalele lor de Miazăzi Pare a fi săpat de cineva de la Miazănoapte.

Toate mărturiile trecutului, cîte se cunosc pînă acum, tac asupra originii lui, aşa încît conclusia noastră, oricît am încerca să strîngem argumentarea, va avea caracterul unei ipotese.

„Troianul-de-sus" este un val de hotar, ca şi cel de la Cozile limanelor. Acesta din urmă, după cercetările noastre, este operă muntenească, fiind săpat de Voevozii Nicolae Alexandru Basarab şi Mircea-cel-Mare în perioada de expansiune teritorială a Munteniei spre gurile Dunării, la finele secolului al XIV-lea şi la începutul celui de al XV-lea [1]. Convingerea aceasta este întărită şi mai mult prin faptul că „Troianul-de-jos" se continuă şi în Moldova dintre Prut şi Siretiu printr'un val, începînd din faţa Vadului-lui Isac şi trecînd pe la Folteşti, Puţeni, Nord de Tecuciu şi Nicoreşti, până la gura Trotuşului, ceia ce corespunde întocmai cu vechea graniţă dintre Moldova şi Muntenia. El este notat ca „neexplorat" pe harta arheologică a lui Gr. Tocilescu, în „Fouilles et recherches archéologiques en Roumaine", Bucureşti 1900.

Am spus că „Troianul-de-sus" este un val de hotar. Pentru a descoperi originea lui, de oare ce mărturiile directe lipsesc, vom încerca să vedem care anume eveniment din întreagă istoria Moldovei ar putea motiva mai bine existenţa lui şi, dacă nu se va găsi niciunul, atunci, de bună samă el trebuie să fie anterior descălecatului.

1. Vezi „Neamul Românesc", n-le 202—203, din 24—25 Iulie 1918.

I.

O primă încercare de a trage un hotar în pămîntul Moldovei, o găsim la anul 1412, în timpul lui Alexandru-cel-Bun. In acest an Sigismund, regele Ungariei, şi Vladislav, al Poloniei, încheie tratatul de la Lublau, în care se prevede ca, în casul cînd Voevodul Moldovei nu-şi va ţinea obligaţiunile luate, Ungurii şi Polonii să-i împartă principatul astfel: „quod sylvae maiores Bukowina dictae, incipiendo a montibus seu a alpibus regni Hungariae, inter eandem terram Moldaviae et terram sepenyecensem situatae, penes Sereth protendentes se ad aliam sylvam minorem, Bukovina dictam, usque ad fluvium Pruth, debent per medium dividi seu dimidiari. Et quod forum Iassutam [1], in sinistra parte situm, manet pro eodem domino Vladislao, Poloniae rege“ etc.; forum vero, seu villa Berlam [2], in dextra parte sita, maneat nobis, Sigismundo regi, Coronae Regni nostri Hungariae. *Transcenso autem fluvio Pruth, residue sylvae, directe procedendo ad campos desertos usque ad mare pari modo cum eisdem campis desertis per medium dividantur, ita quod Feiervar* [3], *alias Bialograd, cum aequali medietate pro supradicto domino Vladislao, rege Poloniae, etc. et Killa cum alia aequali medietate pro nobis, Sigismundo rege, et Corona Hungariae, maneant taliter dimidiatae et divisae*“.

Hotarul, prin urmare, trebuia să se oprească undeva, pe ţermul Mării, între Chilia şi Cetatea-Albă, tăind în două părţi egale stepa Basarabiei. Cum însă tratatul acesta n a avut niciodată vre-o aplicare, documentul mai sus citat cade alături de chestunea noastră.

II.

O a doua mărturie despre hotare trase în pămîntul

1) La Féjer: Iaszkytorg — Tîrgul Iaşilor.
2) *Ibid.*: Berleth — Bîrladul
3) *Ibid*: Feierwar — Cetatea-Albă.
4) *Codex diplomaticus regni Poloniae*, etc., I, Vilna 1758, p. 47. şi în Hurmuzaki, vol, I, p 2, pp. 483—7; *Uricariul*, XI, p. 33.

Moldovei datează din Iunie 1429, prin urmare tot din timpul lui Alexandru cel-Bun, şi apare într'o scrisoare a lui Vitovd către Iagello. In această scrisoare se vorbeşte despre doi *„Walachi Bessarabitae* et notarius d. regis Rom.", cari *„attulerunt Nobis quandam descripcionem granicierum et locorum, per Woyewodam Moldwanum, uti asserunt, occupatorum et a Bessarabitis abstractorum, quam descripcionem vobis dirigimus presentibus interclusam"*. Şi mai departe: *„Metas autem seu limites inter Bessarabitas et Moldwanos ita limitare iuxta conclusa in Luczka et iuxta inscripciones priores iubeatis"*.

Ce păcat că publicaţiile româneşti de documente nu înregistrează şi această *„descriere a graniţelor şi locurilor"*, pe care au dus-o delegaţii munteni în Polonia, în chestiunea neînţelegerilor de hotare între Alexandru-cel-Bun şi Basarabi! In orice cas însă, hotarele băsărăbeşti, pentru care se certau Moldovenii cu Muntenii, cred că nu pot fi altele decît cele însemnate de valul de pămînt care pleacă de la gura Trotuşului şi se continuă în Basarabia, peste Vadul-lui Isac, până la limanul Conduc. Nu cunoaştem precis anul cînd Moldovenii încalcă hotarele băsărăbeşti. Această încălcare însă priveşte şi Chilia Basarabiei, care a fost şi ea muntenească supt Mircea, căci altfel nu ni-am putea explica valul ce o înconjoară de la Catlabuga până la limanul Conduc. Prin aşezarea geografică a Chiliei, excentrică pentru Munteni, dar debuşeu natural pentru comerţul moldovenesc la Dunăre, o stăpînire munteană în această parte era predestinată să fie şubredă şi vremelnică. De aceia, dacă într'adevăr Chilia era moldovenească la 1412, după cum o arată tratatul de la Lublau, atunci Mircea a ţinut-o în stăpînire abia cîţiva ani. Aş înclina să cred că – de oare ce relaţiile dintre Mircea şi Alexandru-cel-Bun nu ni permit a admite o cucerire a acestei cetăţi dunărene de către Moldoveni în ostilitate cu Muntenii,— probabil ea a fost luată în stăpînire definitiv după moartea lui Mircea, ai cărui urmaşi, slabi şi preocupaţi cu luptele interne, au dat prilej lui Alexandru-cel-Bun să păşească Troianul-de-Sud şi să-şi întindă stăpînirea până la Dunăre şi la Siretiu. De aceia şi documentul din 1429 ni vorbeşte

de certuri moldo-munteneşti pentru hotare, care certuri ajung până în faţa Polonilor ca arbitri.

Nu e de loc probabil ca Troianul-de-Sus: Leova-Chircăieşti să fi servit într'o vreme ca hotar între Moldova şi Muntenia şi că, prin urmare, ar avea aceiaşi origine băsărăbească ca şi cel de Sud, cu toate că Dimitrie Cantemir şi unii cronicari străini afirmă—după părerea noastră, greşit, — că Bugeacul se numia înnainte Basarabia. In casul acesta, Muntenii ar fi trebuit să stăpînească, pe lîngă Chilia şi Cetatea-Albă, ceia ce izvoarele istorice neagă cu desăvîrşire.

III.

A treia mărturie despre hotare trase în pămîntul Moldovei şi despre împărţirea ei în două mari regiuni politice, o găsim pe timpul certurilor pentru succesiunea la Tron a fiilor lui Alexandru-cel-Bun: Iliaş şi Ştefan. Iliaş, ca mai mare, era urmaşul legitim; însă nu era o personalitate răspicată, căreia să i se plece energicul şi ambiţiosul Ştefan. După cinci războaie fratricide, de care pomeneşte şi cronica lui Gr. Ureche, cei doi fraţi ajung la o învoială, despre care avem mărturii destul de bogate, de şi, unele, nu în de ajuns de precise şi de bine informate. Aşa d. ex.:

In cronica lui Martin Cromer, „De origine et rebus gertis Polonorum", c. XXI, pp. 312-3, se cetesc următoarele rînduri: „După moartea lui Alexandru-cel-Bun, Domnul Moldovei, izbucnind certuri şi lupte între cei doi fii ai săi pentru Domnie, regele Poloniei trimese delegaţi cari să li împartă ţara între dînşii, *„ita ut inferior et maritima ora, quam Bessarabiam vocant, in qua Bialogrodum arx est et Kilia Stephano,* superior vero, hoc est occidentalis et Russia vicinior, cum Sociavia metropoli, Eliae cederet."

Cam aceiaşi ştire ni-o dă şi cronicarul Dlugosz în „Historia Polonica", col. 690, anul 1436. El spune: din causa luptelor pentru întăietate între cei doi fii ai Voevodului Moldovei, regele Poloniei, Vladislav, trimese solii săi, cari, cu ajutorul lui Dumnezeu, „divisione terrae facta, unam partem Stephano cum Albo-Castro et portu Maris,

alteram cum Soczawa et teloneis vicinis Heliae attribuit".

Iată ce scrie şi Gr. Ureche: „...s'au împăcat Iliaş-Vodă cu frate-său Ştefan-Vodă şi s'au împărţit cu ţara. ***Cetatea-Albă şi Chilia şi toată Ţara-de-jos, s'au venit lui Ştefan-Vodă; însă lui Iliaş-Vodă Suceava şi Hotinul cu Ţara-de-Sus***".

După mărturia precisă a izvoarelor interne şi aceia mai puţin precisă a lui Dlugosz, care uită a pomeni şi Chilia, ar resulta că împărţirea administrativă mai veche în: Ţara-de-Sus şi Ţara-de-Jos, pe care o constatăm pe timpul lui Alexandru cel-Bun, a fost luată ca basă pentru înţelegerea între cei doi fraţi [1].

Care era hotarul între cele două ţeri?

In cea d'intăiu geografie a Moldovei, scrisă de principele Dimitrie Cantemir, Moldova este împărţită în trei mari Ţinuturi: Ţara-de-sus, cu capitala Vornicului în Dorohoiu, Ţara-de-jos, cu capitala Vornicului în Bîrlad, şi Bugeacul, care cuprinde stepa Basarabiei, însă nu pînă la Troianul Leova-Chircăieşti în toată lungimea lui, de oare ce judeţul Fălciiu cuprindea, în jumătatea sa de Miazăzi, şi o porţiune din Basarabia la Sud de val, anume Codrul şi Tigheciul, iar graniţa Bugeacului la Cantemir o formează o linie oblică ce începe cam de la Chircăieşti lîngă Nistru şi se termină la Sud de judeţul Fălciiu, pe Prut. De aceia această graniţă nu stă în nicio legătură cu Troianul-de-sus al Basarabiei.

De asemenea hotarul între Ţara-de-sus şi Ţara-de-jos, care trecea printre judeţele Hotin şi Soroca, printre Botoşani şi Iaşi, printre Neamţ şi Roman şi printre Bacău şi Tecuciu-Putna, nu poate avea vre-o legătură cu Troianul Leova-Chircăieşti. Dar nici nu se poate confunda cu graniţa dintre cei doi fraţi, după cum ar resulta din Ureche şi Dlugosz, fiindcă alte izvoare ni arată domeniul lui Ştefan mult mai mic decît întreaga Ţară-de-jos.

1 D Onciul, „Istoria Romînilor", perioada de la Mircea-cel-Bătrîn până la 1526, curs stenografiat de d-ra E. Belu, Bucureşti 1900, p. 423. „*La noi Vornicul de Ţara de-Sus şi Ţara-de Jos, împărţire constatată în timpul lui Alexandru, exercită funcţiune teritorială*".

Aşa Cromer îl limitează numai la partea de jos a Moldovei, cu ţermurile Mării, parte pe care o numeşte „Basarabia".

Mult mai precis este Nicolae Costin [1], care afirmă: „Vladislav, craiul leşesc, văzînd atîta netocmală şi războaie între acei doi fraţi, pentru Domnia ţerii, i-au aşezat prin solii săi, că le-au împărţit Ţara în două: *lui Ştefan-Vodă i s'au venit Ţara-de-jos cu Cetatea-Albă, cu Chilia şi cu Tighinea*; iarăşi lui Iliaş-Vodă Ţara-de-sus, cu Hotinul, cu Suceava şi cu alte locuri de'n sus, şi *Iaşii*, precum scrie Stricovschie, la XVII, zac. 2".

Acum iată ce scrie Stricovschi [1], la c. XVII, cap. II, p 554: „Aşa dar, după aceia, la anul 1436 Craiul Vladislav i-a împăcat pe amîndoi prin soli şi li-a împărţit în două părţi hotarul modovenesc: ***Ştefan a primit ca parte Belgradul cu portul Mării Negre, Tighinea, Chilia, Silistra şi Oblucița, care azi sînt cetăţi, după cum însumi le am văzut, stăpînite de Turci. Ilie, din contra, a obţinut părţile de la Nistru, Hotinul, Suceava, Iaşii,*** unde azi s a mutat Capitala dela Suceava, după moartea lui Despot, ***Brăila, Bîrlad, Huşii, Tecuciul, etc.*** " [1].

După Stricovschi, prin urmare, Ştefan urma să stăpînească Bugeacul cu Basarabia dunăreană, plus Tighinea, precum şi Dobrogea cu Silistra şi Isaccea; iar Ilie, pe lîngă restul Moldovei, şi Brăila, care, evident, nu-şi are locul aci.

D. A. D Xenopol, în „Istoria Romînilor" vol. II, p. 166, scrie: „Domn titular al Moldovei rămîne Ilie, cu capitala în Suceava, iar *Ştefan primeşte ca danie, oarecum în felul daniilor de moşii, o întinsă bucată de ţară în partea sudică a Moldovei, cu oraşul Chilia şi Ţinuturile Covurluiu, Tecuciu, Oltenii şi Vasluiu, spunînd Ilie în documentul de împăcare ca să fie aceste părţi lui Ştefan uric nestrămutat în veac*".

Iată, în sfîrşit, şi pasagiul, în traducere, al documentului slavon, trimis în anul 1434 de către Iliaş, ca Domn

1. Ed. Kogălniceanu, p 144 nota 1.
2. Traducerea din limba polonă aparţine colegului mieu, d. Costăchescu.
3. Kronika Macieia Strykowskiego, Varşovia 1766.

al Moldovei, regelui Vladislav al Poloniei, referitor la împărţirea Moldovei: „Şi noi am dat scumpului nostru frate Ştefan Voevod din moşia noastră Ţinutul anume: oraşul Chilia şi cu vama şi cu iezerele, care aparţin către acest oraş, şi locul Vasluiului şi Ţinutul care aparţine către acest loc şi Ţinutul dela Tutova şi tîrgul Bîrladului cu tot Ţinutul şi morile Covurluiului şi locul Tecuciu cu tot Ţinutul şi Oltenii".

Impărţirea aceasta datează din 1434. Cronicile polone însă vorbesc de o nouă împărţire din 1436. Probabil că Ştefan n'a rămas mulţămit cu dania lui Ilie, care cuprindea la Apus de Prut judeţele Covurluiu, Tutova, Tecuciu şi Vasluiu — e de mirare că lipseşte Fălciiul —, iar în Basarabia numai Chilia cu limanele ce ţineau de oraş. Şi de aceia cronicele polone şi, după ele, şi cele moldovene pomenesc de un domeniu mult mai mare al lui Ştefan în Basarabia: cu Cetatea-Albă; iar, după Stricovschi, şi Tighinea, ceia ce nu pare probabil; dar nu pomenesc ca aparţinînd lui Ştefan judeţele din Sudul Moldovei; din potrivă, Stricovschi şi N. Costin le atribue lui Ilie Cred că hrisovul din 1434 al lui Ilie trebuie socotit mai mult ca o ofertă de împăcare, dar că Ştefan n'a rămas mulţumit cu ea şi de aceia —, de oare ce Chilia şi Cetatea-Albă oferiau venituri neasămănat mai mari decît Ţinuturile Tutovei, Tecuciului, Vasluiului şi decît morile Covurluiului, întru cît cele două cetăţi aveau negoţul şi pescăriile şi turmele din stepă,—în cele din urmă Ştefan s'a mulţămit cu Sudul Basarabiei.

Varietatea versiunilor ni arată că au fost mari neînţelegeri pentru împărţirea Moldovei între cei doi fraţi, şi ele represintă diferitele propuneri de împărţire. Pasagiul din Stricovschi, în care se spune că lui Ştefan i s'ar fi dat şi Dobrogea, poate că s'ar explica prin aceia că s'ar fi plănuit de Poloni în unire cu Romînii o expediţie de recuperare a provinciei Basarabilor, la care nici Muntenii, după pierderea ei de către Mircea, nu renunţaseră definitiv.

Oricum, dintre toate versiunile, aceia a lui Cromer mi

se pare mai aproape de adevăr şi—dacă mi-e îngăduit a face o ipotesă—se poate ca Troianul Leova-Chircăieşti să fi fost săpat pentru a însemna hotarul între domeniile celor doi fraţi. Dacă această ipotesă nu se adevereşte, atunci o origine mai tîrzie a Troianului este exclusă, după cum se va arăta cu dovezi la locul său, şi, în acest cas, Troianul este mai vechiu decît Principatul Moldovei.

* * *

Au fost timpuri în istoria Moldovei, cînd Troianul Leova-Chircăieşti a servit drept hotar spre Bugeacul Tatarilor. Şi, iarăşi, au fost vremuri cînd Tatarii, pustiind satele moldoveneşti, şi-au întemeiat „aulurile" şi dincolo de Troian, spre Nord. Dar, pentru a clarifica mai bine această chestiune, să reîmprospătăm cîte-va date istorice, pe care le ieau în parte din monografia d-lui N. Iorga, „Studii istorice asupra Chiliei şi Cetăţii-Albe", Bucureşti 1900.

Voevodatul Moldovei începe să se micşoreze spre Miazăzi din anul 1484, cînd Sultanul Baiezid cuceri Chilia de la Ştefan-cel-Mare, cetate care, după însăşi scrisoarea Sultanului din 2 August 1484, către Ragusani, era „cheie şi poartă la toată ţara Moldovei şi Ungariei şi a Ţerii de la Dunăre"; de asemenea Cetatea-Albă, „cheie şi poartă pentru toată Polonia, Rusia, Tataria şi toată Marea Neagră".

Turcii însă nu se mulţămiră cu atîta, şi la 1538 Sultanul Soliman Magnificul, plănuind să înconjoare cele două cetăţi cu o bandă de teritoriu, care să le proteagă şi să le întreţie cu hrană, învingînd pe Petru Rareş, întemeiè raiaua Cetăţii-Albe şi statornici în ea un sangeac. In acelaşi an el puse să se fortifice Tighinea — Benderul lor —, zidind în poarta cetăţii o piatră în care amintia călcarea învinsului supt copitele cailor turceşti şi supunerea Moldovei. Pîrcălabul de Cetatea-Albă, strămutat la 1484 la Ciubărciu, îşi luă drumul la 1538 spre Soroca. Ştefan Lăcustă semnă în acest an mutilarea Moldovei, pentru care faptă boierii îl omorîră.

Să nu fie oare Soliman Magnificul autorul Troianului? Nu. Şi iată de ce: nu numai că valul pare, după toate caracterele sale, săpat de cineva de la Nord, dar şi un

argument hotărîtor ne împiedecă să admitem aceasta: raiaua Benderului, înfiinţată de acest Sultan, se întinde la Nord de Troian până în apa Bîcului, iar valul de Apus al raielei, — căci există un val de la N. la S.—, care poate avea cea mai mare vechime, chiar în anul 1538, dar nu e anterior acestui an şi, prin urmare, e turcesc —porneşte din Troian spre Nord, aşa încît *Troianul este mult mai vechiu decît cucerirea lui Soliman Magnificul*, şi cu aceasta am stabilit solid un fapt. Singurul eveniment istoric, prin urmare, care ar motiva, în istoria Moldovei, necesitatea săpării Troianului Leova-Chircăieşti, este cearta între urmaşii lui Alexandru cel-Bun. Dacă alte izvoare decît cele folosite de noi nu vin să certifice ipotesa noastră, atunci de bună samă, repetăm, originea Troianului este anterioară întemeierii Voevodatului Moldovei.

Cercetarea noastră, de aici înnainte, va arăta rolul ce l a jucat Troianul Leova-Chircăieşti ca hotar între Tatarii ce încep să populeze Bugeacul şi Moldovenii de la Miazănoapte.

In tot cursul sec. al XVI-lea Bugeacul,—în afară de margenile din spre Dunăre şi, în parte, din spre Nistru, rămîne o provincie cu populaţie, ce e drept, rară, însă pur romănească, care transmise urmaşilor numele unor văi şi localităţi. Aceasta se vede şi dintr'o poruncă a lui Despot-Vodă, dată, în 1561, starostelui Ion Golea, de a călări cu ai săi „spre malul Dunării“ şi „a mîngîia poporul acela din partea mea“. Dar, pe la sfîrşitul acestui secol, Tatarii nomazi, trecînd Nistrul, încep a cutreiera în căruţele lor mongolice pămînturile băltoase, mai mult pustii, de lîngă Dunăre, după cum ni mărturiseşte François de Pavie, baron de Fourquevaux, în anul 1585.

La 1596 Ieremia Movilă dete Hanului „cele şapte sate de ţară ce se zic hăneşti“ (M. Costin, p. 251).

Procesul de deslocuire al elementului romănesc începuse a face progrese.

Incă de la începutul veacului al XVII-lea îi găsim pe Tatari până în stepa Basarabiei, „fixaţi până la un oarecare punct, până la exprimarea de plîngeri mai energice din partea Polonilor, până la stăruinţe mai dibace şi mai bine întovără-

şite de daruri din partea Domnilor Moldoveni, înspăimîntaţi de o asemenea vecinătate. Primiţi să se aşeze la Dunărea-de-jos, fără o autorisaţie limpede, ei erau scoşi solemn din noua lor ţară la asemenea împrejurări. Tatarii bugeceni se înţelegeau însă în totdeauna cu cei cari primeau însărcinarea de a-i goni şi ştiau să facă astfel încît evacuarea să fie o satisfacţie mai mult formală. De altmintrelea şi cei goniţi se întorceau uşor înnapoi, trecînd simplu Nistrul din „Cîmpiile Bialogrodene" sau rămînînd la întorsul din vre-o expediţiune. Fertilitatea noilor aşezări îi atrăgea. Şi ea-i influenţa într'atîta, încît părăsiseră vechiul obiceiu mongolic de a trăi din produsul turmelor mînate tot înnainte pe stepă şi începură a lucra minunatul pămînt moldovenesc. Basarabia săvîrşi această minune: făcu din veşnicii drumeţi şi din păstorii exclusivi, nişte locuitori în sate şi nişte plugari" (N. Iorga, op. cit., p. 216).

De aici înnainte, timp de două secole, Tatarii formează massa principală a populaţiei din Basarabia de Miazăzi. Perioada lor de glorie cade în prima jumătate a secolului al XVII-lea, cînd în fruntea lor se ridică Mîrza Cantemir care, după spusele lui Constantin Căpitanul, era ca un mic suveran, independent de Poartă, mai presus de ordinele Hanului şi de cele de la Constantinopole. Fu întărit de Turci chiar ca guvernator al gurilor Dunării.

Toate încercările moldo-polone de a-i scoate din aşezările lor au rămas zadarnice.

In 1608 Constantin Movilă, crescînd tributul, căpătă înnapoi cele „şapte sate moldoveneşti" cedate Hanului de Ieremia Movilă; însă la 1666 „satele hăneşti", redobîndite de către Tatari, nu se ştie cînd şi cum, fură prefăcute într'un Voevodat turc, arendat Nogailor (Hammer, XI, p. 233).

Incălcările tătăreşti în Moldova se continuă în a doua jumătate a secolului al XVII-lea. La 1699, în urma unei revolte a Tatarilor şi după tratatul turco-polon din acelaşi an, Hanul Crimeii scoase din locurile lor pe „Tatarii cari s'au fost tins, de şi-au făcut Geaun-Mîrza şi cu alţi Mîrzaci sate la Ţinutul Lăpuşnei, din jos de Chişinău, pe de ambele părţile de Bîc" (N. Costin, p. 44).

Expediţia lui Antioh Cantemir din 1707 ne lămureşte

unde era hotarul între Moldova şi Statul turcesc. Cronicarul N. Costin ni spune (p. 53) că Domnul, pornind dela Chişinău, apucâ „în gios pe Bîc, pe margenea ţerii, până în ţermurile Nistrului, la Sud la Davida, la hotarul ţerii", ceea ce corespunde bine cu o parte din graniţa de Nord a marii moşii domneşti „Hotărnicenii", despre care va fi vorba mai la vale.

La 1711, „cînd au venit Moscalii la Huşi să se bată cu Turcii" — povesteşte Amiras, pp. 138-139 — ‚satele de la margenea Moldovei au fugit, să nu-i calce oastea turcească şi moschicească, ***care sate sînt aproape de hotarul lui Ha'il-Paşa, ce-au fost orînduit de la Impărăţie mai în vechile vremi pentru lăcaşul Tatarilor***".

Acest „mai în vechile vrem'" probabil că se referă la anul 1699, cînd se încheie tratatul turco-polon, pe basa căruia Tatarii sînt scoşi din locurile usurpate în Moldova şi li se fixează un hotar numit al lui „Halil-Paşa". Dar să urmărim pe Amiras:

După ce Ruşii sînt bătuţi, „până a nu veni oamenii iar la satele acelea la urma lor, Tatarii ce locuiesc ***pămîntul ce se chiamă al lui Halil-Paşa***, avînd vreme ca să se lăţească spre Moldova şi zicînd că nu li ajunge locul lui Halil-Paşa de hrană, pentru că s'au înmulţit..., scris-au la Impărăţie cum acele sate mai sus pomenite ar fi fost loc pustiu şi împărătesc, nearătînd nici într'un chip că se ţinea de Moldova şi, decît să şadă pustiu, mai bine să li deie Impărăţia acestor două neamuri tătăreşti ce se chiamă Oracoglu şi Orumbetoglu, ca să locuiască şi să se lăţească".

Poarta trimise un delegat, care „au scris locul pre care îl arătau'ei că-i fără oameni, ***începînd de la hotarul lui Halil-Paşa şi până la Nistru, în lungiş cale de 32 ceasuri şi de-a curmeziş, în lat, cale de 2 ceasuri în pămîntul Moldovei***".

Ce e cu acest ***hotar al lui Halil-Paşa?***

Din pasagiul mai sus citat, în care se spune că „satele de la marginea Moldovei au fugit să nu-i calce oastea turcească şi moschicească, care sate sînt aproape de hotarul lui Halil-Paşa", precum şi din ultimul pasagiu subliniat: „începînd de la hotarul lui Halil-Paşa şi până în Nistru..."

resultă clar, — dacă ţinem seamă şi de faptul că lupta între Ruşi şi Turci la 1711 s'a dat la Stănileşti, pe Prut — că acest hotar nu poate fi căutat în altă parte decît în vecînătatea Prutului. Intr'adevăr, cercetînd harta rusească 1.126.000, precum şi cealaltă, mult mai amănunţită 1|42.000, ambele ale Statului-major rus, găsesc de-alungul Prutului, de la gura Lăpuşnei şi până aproape de Vadul lui-Isac, unde se află Troianul-de-Sud al Basarabiei, un val de pămînt cu întreruperi, pe care, pentru mai multă uşurinţă, îl vom numi „Valul Prutului". Gr. Tocilescu, în harta sa arheologică, pe care am amintit-o, îl notează ca un val explorat şi continuu, iar d. Z. Arbore, în „Dicţionarul geografic al Basarabiei (Bucureşti 1904, p. 224), scrie că de-alungul Prutului se observă urmele unui val mic, care s'a păstrat mai bine lîngă satul Tochila-Răducani (între V. Lăpuşnii şi V. Sîrmei) şi lîngă satul Broscoşeşti în judeţul Ismail. Totuşi harta rusească 1 126 000 îl însemnă clar pe lungimi de zeci de km., cu oarecare întreruperi numai, de la gura Lăpuşnei şi până la Troianul-de jos. El trece, prin urmare, şi spre Nord de Troianul Leova-Chircăieşti, cu aproape 14 km.

Ceia ce surprinde la acest val al Prutului este faptul că el se găseşte la o aşa de mare apropiere de lunca acestui rîu, încît aproape în nicio parte nu trece pe la o depărtare mai mare de 1 — $1^1/_2$ klm. La prima cercetare a hărţii, el face impresia unei tranşee pentru a apăra şi a opri trecerea vre-unei armate din Moldova spre Basarabia, şi în acest cas n'ar fi mai vechiu decît sec. al IX-lea, iar originea sa ar fi rusească. Insă d. Nedioglu a descoperit într'o hartă lîngă acest Val o localitate, neexistentă azi, numită „Graniţa Veche", mărturie care, pe lîngă pasagiile mai sus menţionate din Amiras, ne îndreptăţeşte a crede că „Valul Prutului" nu este altul decît „hotarul lui Halil-Paşa" cel de la 1700 şi că acest hotar-val limitează spre Apus cea mai mare extensiune a aşezărilor tătăreşti din Bugeac.

Dar să revenim la cronicarul nostru.

Mihai Racoviţă, după răşluirea celor „32 ceasuri pe 2" din trupul Moldovei, trimise un protest la Poartă, pro-

vocînd o nouă cercetare. Delegaţii „au mers de *au scris hotarul Moldovei, care se începe de la hindichiul (=valul, şanţul) lui Traian, Impăratul Rîmului, şi merge pînă în Nistru, cum se vede pînă astăzi*, şi au mărturisit mulţi Turci bătrîni cum locul ce au luat Tatarii cu vicleşug, este din Moldova; aşişderea şi *12 sate ce luase Benderliii*. Şi, cum pămîntul acela, ce-l impresurase Tatarii l-au luat înnapoi, aşijderea şi satele acelea ce le impresurase Benderlii, cu multă gîlceavă şi cheltuială, le-au luat înnapoi".

Rămînea, aşa dar, ca Troianul Leova-Chircăieşti să fie hotarul ţerii. Tatarii însă se rugară de Domn să-i lase, şi ei vor da „zeciuială din roada pămîntului şi cîte un ort de casă pe an şi din stogul de fîn un ort şi de pe oi şi de pe alte bucate alăm", iar Mihai-Vodă Racoviţă a primit tocmeala „pentru folosul său", şi astfel lăţirea Bugeacului la Nord de Troian fu pentru prima oară recunoscută oficial.

Hammer (c. XIV, Pp. 170—172), care şi-a scris Istoria Imperiului Otoman şi după izvoare turceşti, numeşte Ţinutul cotropit „*districtul lui Halil Paşa*"—prin urmare acelaşi cu cel de la 1700—şi precisează, spunînd că s'a dat Tatarilor „teritoriul dintre Prut şi Nistru pe o lungime de 32 leghe şi o lărgime de 2", teritoriu care „li-se acordase cu 17 ani mai înnainte" – la 1711 — „şi în posesia căruia fuseseră confirmaţi zece ani mai tîrziu", deci 1721. Pe basa unui firman imperial din Iulie 1727 se stabili o linie de demarcare riguroasă între ţara Moldovei şi Bugeac, iar trei ani mai tîrziu, interveni între Moldova şi Nogai o convenţie „în virtutea căreia un teritoriu de 32 leghe în lungime şi 2 în lărgime, întinzîndu-se de-a lungul frontierelor moldo-basarabene, fu cedat Nogailor". Aceasta s'a petrecut sub Grigore Ghica-Vodă.

Cu multe amănunte ne povesteşte faptul în Cronica lui Amiras, Pp. 159—173 (ed. I-a din Letopiseţe).

De oare ce Nohaii, pe de o parte, făcuseră încălcări în pămîntul Moldovii şi peste hotarul lui Halil-Paşa, iar, de alta, Benderlii impresuraseră şi ei o parte din Moldova, Grigore Ghica, scoţînd hatişerif de la Impărăţie, „cu mare luptă i-au ajutat şi Dumnezeu de au desbătut şi locul

acela şi l-au alipit la hotarul Moldovei, ***hotărîndu-l cu semne pe hotarul vechiu a lui Halil-Paşa***, şi cu mijlocirea Hanului i-au şi mutat pre Tatari, dîndu-li loc de şedere mai gios de unde întrase ei, mai gios ***cale de 2 ceasuri în curmeziş şi 32 ceasuri în lung***; şi cu zapisul ce avea de la Tatari lua dăjdi de la dînşii de pe casă şi de pe bucate şi din fînaţe în toţi anii". Iar la paginile 170—173 cronica ni dă în întregime zapisul ce l-au dat Tatarii Nohai „în mîna Măriei Sale lui Vodă" la anul 1730, Septembre 6, în care se spune că delimitarea celor 32 ceasuri pe două a fost făcută de „Măria sa Hanul împreună cu Măria Sa Paşa, păzitorul Tighinei, cu hatişerif împărătesc", recunoscînd că acest teritoriu este „loc a Moldovei" şi că, prin urmare, Tatarii ce vor locui pe el, să plătească Domnului anumite imposite.

Exploatarea tătărească a districtului lui Halil Paşa fu confirmată şi mai tîrziu de Ioan Calimah Voevod (Canta, p. 189), pînă cînd, în urma războiului ruso-turc din 1770—74, moşia fu definitiv curăţită de Tatari, iar Grigore Alexandru Ghica Voevod o luă în primire la 1775, botezînd-o *Hotărnicenii*.

Ce era această moşie, se poate vedea dintr'un hrisov descoperit de curînd de d. G. Nedioglu în Basarabia.

Hrisovul priveşte o „făşie de ţară", numită acum pentru întîia oară „Hotărnicenii", părăsită definitiv de Tatari şi restituită ţerii Moldovei. Grigore Alexandru Ghica însă, după ce trimise „mazili, oameni cu minte şi pricepere" să o măsoare în lung şi lat, „stîlpînd-o" cu pietre de hotare, o dărui cu duioasă inimă părintească celor doi coconi ai săi, lui Dimitrie şi Alexandru. Era în anul răpirii Bucovinei.

Graniţele acestei moşii domneşti, care încinge ca un brîu lat tot mijlocul Basarabiei, din apropierea Nistrului pînă în apropierea Prutului, sînt următoarele: La Miazăzi Troianul Leova-Chircăieşti; la Răsărit raiaua Benderului, de care se despărţia prin valea Calenderului, de la Bîc spre Sud, pe o lungime de aproape 9 km., apoi prin valea Ursoaia-de-Răsărit pînă la confluenţa cu Ursoaia-de-Apus şi de aici prin şanţul sau valul raielei, a cărui origine, precum se vede, e clară şi ca autor şi ca dată—drept spre Miazăzi, pînă unde apa Cartoşiţei taie Troianul. La Apus

granița o formează o linie ce pornește de la un tumulus lipit de țermul de Răsărit al unui iaz vechiu, lîngă care se află astăzi satul Voinescu, în care tumulus s'a pus unul din stîlpii de hotar ai moșiei, și se îndreaptă „tot în jos pe valea Lăpușnei, până au dat în drumul Vizirului, și de acolo s'au suit la deal și au dat peste gura văii Sîrmii, și au trecut Sîrma în ceia parte, și iarăși s'au suit drept la deal, au mers tot în jos până la niște movile unde au dat de hindichiu (troian), și au aflat ceasuri 3 și jumătate". Acest hotar, în porțiunea de la gura Lăpușnei până la Troian, corespunde în totul cu ceia ce am numit noi „Valul Prutului" pe lungimea de 14 chilometri; și, dacă hrisovul nu pomenește valul, aceasta se explică prin faptul că cei ce măsurau moșia vor fi trecut la o oarecare depărtare de el, până unde se întindeau ogoarele satelor de lîngă Prut, așa că nu l-au văzut. „In ceia parte a Lăpușnei despre Apus" —spune hrisovul— „au arătat oamenii că sînt moșii boierești".

Granița de Nord a moșiei nu este însemnată prin niciun val, întru cît era o încălcare supusă multor oscilări, după cum am văzut mai sus. Ea începe la tumulus de lîngă iazul cel vechiu, la sud de satul Mingirul-de-sus pe care comisiunea de delimitare îl numește „siliște" cu „cîteva zăriști de case tătărăști" și unde „s'au făcut de curînd sat de Bulgari"; merge spre Răsărit, nu în linie dreaptă, ci cu cotituri, până la confluența Botnișoarei cu Botna; de aici se îndreaptă iarăși cu cotituri spre N. E. până la un deal de-asupra satului Geamăna, și de aici spre Nord, până la confluența văii Mirenilor cu rîul Bîcul, de unde granița coboară tot pe apa Bîcului la vale, până la confluența cu valea Calenderului.

Măsurătoarea s'a făcut astfel: au mers de la Est la Vest cale de un ceas și au pus un stîlp, și de aici spre Sud până la Troian, de unde întorcîndu-se iarăși la stîlpul de la Nord, au mai mers încă un ceas spre Apus, punînd un nou stîlp, și de aici spre Sud până la Troian, și așa mai departe, până la apa Lăpușnei și la hotarul de Apus. In felul acesta au despărțit toată moșia în 16 compartimente, găsind pe hotarul de Nord o lungime de 16 cea-

suri, punînd 17 stîlpi şi o lăţime variabilă, din hotarul de Nord până în Troian, de 2 şi jumătate până la 4 ceasuri.

Forma moşiei este aceia a unei tălpi de sanie, avînd spre răsărit partea întoarsă.

Intr'însa hrisovul nu menţionează decît ruinele unei cetăţui, un drum părăsit, altele vre-o cinci umblate, precum e „drumul Vizirului" spre gura Lăpuşnei; „şleahul Căuşanilor", ce merge spre Chişinău, pe de asupra satului Gemenea, spre Apus; „drumul Puhoiului", după numele satului Puhoiul, care probabil că exista pe atunci, deşi hrisovul nu-l pomeneşte; „drumul Calenderului" şi „drumul ce merge la Topal-Mengiri"; apoi multe, multe silişti, unele cu nume româneşti, dar cele mai multe cu nume tătăreşti, precum: siliştea *Todireştilor*, pe apa Bîcului, la marginea Ţinutului Lăpuşnei, „unde li-au arătat oamenii că până acolo stăpîniau Tatarii, iar în sus Moldovenii" (azi satul Todireşti); siliştea *Suliman-Mîrza*, *Luţănii* (azi Ţînţărenii), *Ochiana*, *Bairac şi Beiu-Mîrza*, toate pe apa Bîcului la vale, până la gura văii Calenderului, unde începe „raiaua Benderului", pe al cării hotar se află satul—azi dispărut—*Tez-pazaùl*. De la Todireşti spre Apus se înşiră următoarele silişti: *Geaba*, între Gemenea şi V. Botii, pe o vale; *Geaun-Mîrza*, la gura unei vălcele ce dă în valea Galbenei; *Beiu-Mîrza* în valea Cogîlnicului; *Caracuiul*, care durează şi astăzi, „unde au fost Caracuiul, sat tătărăsc"; *Iurac-Mîrza* pe o vale la Apus de valea Sărăţii; Cîşla lui *Caş-Bolat* în valea cu acelaşi nume; siliştea *Topal-Mengiri*, mai spre Apus; în fine siliştea *Mingirul-de-sus*, „din sus de hotar", în care se văd „cîteva zărişti de case tătăreşti" şi unde s'a făcut şi sat de creştini.

De-a lungul hotarului de Sud, adecă a Troianului, se pomenesc următoarele localităţi: satul *Malcocea*, „peste hindichiu" „în raiaua Hanului"; satul *Hotărnicenii*, vecin cu *Sălcuţa* de la Sud de Troian, în aceiaşi raià a Hanului; siliştea tătărască *Aoila (?)*, lîngă val; siliştea *Mengi-Ghirei Mîrza*, în gura Grădiştei, lîngă Troian; Siliştea *Caplan-Hagi*, pe val; siliştea *Cadiotic (?)-Mîrza* la N. de val; siliştea lui *Orman-Beiu-Mîrza*, de asemenea la N de val, şi siliştea *Nohai*, lîngă Troian.

In sfîrşit, în interiorul moşiei Hotărnicenilor apar următoarele aşezări omeneşti: satul *Puhoiul*, dedus din pomenirea „drumului Puhoiului", satul *Gemenea*, ambele existente şi azi; Siliştea *Donduc-Mîrza*, aproape de „drumul Calenderului" unde „se desparte hotarul raielii Benderului şi a Moldaviei;" siliştea „tătărască" *Scroafa*; satul lui *Iurus-Mîrza*; siliştea *Caplan-Ghirei*, cam pe lîngă Valea Ciaga; siliştea „tătărască" *Ciorogari* şi *Năimeni* pe Valea Spinoasei; siliştea *Musa-Aga*, în Valea Cogîlnicului; siliştea *Oceamaila (?)*; siliştea *Caş-Bolat-Mîrza*; siliştea *Ciadîrul*, în Valea Sîrmei; în sfîrşit, satul *Cârlu* astăzi dispărut.

E de observat că aproape toate satele locuite sînt la marginea, sau în afara moşiei Hotărnicenilor, care astfel ni apare ca o regiune plină de silişti cu nume barbare, ca un Ţinut părăsit şi pustiit de vre-un războiu sălbatec. Aşezările omeneşti actuale din cuprinsul moşiei datează cele mai multe de după 1775; iar satele menţionate în hrisov, şi totuşi astăzi dispărute, se vor fi risipit definitiv în războiul ruso-turc de la 1806-1812, cînd Basarabia este deşertată definitiv de Tatari.

Văile care brăzdează moşia Hotărnicenilor au, cele mai multe, nume româneşti; Cărbuna, Valea Sacă, Schinoasa Valea Vişinului, Grădiştea, Puhoiul, Cogîlnicul, Albina, Sărata, Sărăţica, Lăpuşna, Botna, Botnişoara, Geamăna, etc.; cîteva, însă, se numesc tătăreşte: Calenderul — de fapt: Calan-derè —, Ciaga din Ci-agà, Esachi (?)-Mîrza, Mingir, Tepgel-Gazi, Caş-Bolat, etc.

Hrisovul mai pomeneşte de iazuri vechi, de foarte multe movile şi moviliţe artificiale, de vălcele fără nume, de un „Rădiul lui Căuş", de raiaua Hanului de la Sud de Troian şi raiaua Benderului la Răsărit de moşia Hotărniceni, până în Nistru; în sfîrşit de Ţinuturile Orheiului şi Lăpuşnei, al căror hotar, dintre ele spre moşie, îl formează gura văii Mirenilor.

Nu stăruiu mai mult asupra acestei „făşii de pămînt" alăturate la trupul ţerii ca moşie domnească în timpul cînd în cealaltă parte se răşluia frumoasa Bucovină.

Din anul 1775, prin urmare, Troianul Leova-Chircăieşti devine iarăşi graniţă întru Moldova şi Tatarii Hanului.

Resultă din toate cele expuse mai sus că moşia Hotărnicenii nu este alta decît „districtul lui Halil-Paşa“, cu deosebirea că moşia este mai mare în lăţime, aproape de două ori în unele locuri, din causa încălcărilor tătărăşti posterioare întemeierii districtului şi despre care s'a vorbit mai sus. Lungimea moşiei însă este aceiaşi ca şi a districtului, cu toate că în cronice se dă o întindere de 32 de ceasuri—după Hammer 32 leghe—, iar hrisovul din 1775 îi dă numai 16 ceasuri. Deosebirea vine de acolo că măsurătoarea distanţelor prin oare de drum este ceva foarte relativ, şi nu după aceste cifre trebuie să ne orientăm, ci după hartă, pe care atît Hotărnicenii, cît şi districtul lui Halil-Paşa au aceiaşi lungime.

In sfîrşit, supt Domnia lui Constantin Moruzi Voevod se face o nouă hotarnică de spre Bugeac, la 1781, de data aceasta la Sudul Troianului, şi anume în spre Prut. Este publicată în „Uricariul“, vol III, p. 162. In această hotarnică se spune că graniţa Moldovei porneşte de la raiaua Benderului „şi merge tot pe Troian până la Beştiman, fără a fi alte semne de hotare“, iar de la Beştiman mai jos, „din malul Hindichiului, unde s'au făcut movilă“, porneşte spre Miazăzi, în direcţia oblică spre Sud-Vest, tot peste creste de dealuri ce despart apele care merg spre Prut de celelalte din spre Răsărit, şi, după ce lasă spre Moldova Ţinutul Codrului şi Tigheciului, se opreşte în valea rîului Larga, din sus de satul Tartaul. Şi acest document este preţios pentru toponimia regiunii. Porţiunea delimitată are forma unui triunghiu, cu o lature pe Prut, cu a doua pe Troian şi cu cea de-a treia pe creasta apelor, aşa precum s'a arătat mai sus. Ea corespunde cu partea basarabeană a judeţului Fălciiu, de care dă mărturie D. Cantemir.

*
* *

Dar în Basarabia mai sînt şi alte valuri, acestea însă de-a lungul Nistrului. Unele din ele taie gîturile înguste ale marilor meandre adîncite ale fluviului, mai ales acolo unde ele fac un ocol mare în spre Rusia. Aşa spre exemplu între Hotin şi satul Otace Nistrul face trei cotituri uriaşe spre Nord. Intăiul meandru, cel de la Voronoviţa,

e închis, de un val, ceva mai spre Miazănoapte de satul Conovca; al doilea meandru, cel de la Macarovca, îşi are gîtul tăiat de trei valuri paralele şi foarte apropiate, ca nişte tranşee; al treilea meandru, cela de la Răsărit, e tăiat şi el de un val, sus, pe podiş, între capetele a două vălcele răpezi ce se deschid în Nistru.

O lucrare uşoară de pămînt, formată din trei linii frînte, o găsim la gîtul meandrului mai largi de la Neporotva. Ea începe de la un tumulus ce domină malul de Apus al podişului din spre Nistru şi se termină la capătul unei vălcele ce se deschide în acelaşi fluviu, spre Răsărit, la satul Neporotova. Ceva mai la Sud, între satul Mihalcova şi Nistru, se văd două valuri paralele, dintre care cel de Sud e format din patru tranşee, iar cel de Nord e continuu şi are în faţă, spre Miazănoapte, o mică lucrare de pămînt pe panta unei vălcele ce se deschide la Apus în Nistru. Aceste valuri nu sînt în linie dreaptă, ci formează un slab unghiu spre Sud.

De-asupra podişului înnalt ce domină valea adîncă a Nistrului, la oraşul Otacei, se vede un val în formă de potcoavă, cu gura întoarsă spre Nord, şi deci cu frontul spre Sud. Un alt val, şi de aceiaşi formă şi cu gura spre vale, îl găsim la poalele unui bot de podiş de la confluenţa pârâului Rudei cu Nistrul. De-asupra aceluiaşi bot de podiş sînt două valuri mici, aproape paralele. Un al treilea val, cu direcţia Nord-Sud, se află de-asupra unui alt bot de podiş, ce se mărgineşte cu Nistrul la Răsărit de Samuilovca.

Harta Statului-major rus pe scara 1 : 126.000 înseamnă în judeţul Soroca un *„Troianoval“* *Valul lui Traian,* lung de aproape 22 km. El se întinde de la satul Temeleuţi până la Zastînca, tăind văile Soloneţul, Cereşniovăţul şi altele mai mici şi făcînd front celor două mari meandre ale Nistrului la o depărtare destul de mare.

La Răsărit de val sînt satele Cremenea şi Racovăţul, iar la Apus Soloneţul, Stoicanii, Rădiul şi Voloviţa.

Tot în judeţul Soroca se mai află un val lîngă Nistru, între satele Oclanda şi Balinţi. Lungimea lui e de vre-o 5 km. 800 m.; apoi un altul la satul Napadova şi unul la Sanatovca. Aceste două din urmă nu se găsesc sus, pe

podiş, ci jos, lîngă Nistru, pe o terasă a fluviului. Despre ele vorbeşte şi d. Z. Arbore.

In colţul de Nord-Est al judeţului Orheiu, între satele Mateuţi şi Alcedar, se află două valuri inelare de pămînt, în chip de cetăţi, dintre care unul e sus pe deal, în pădure, iar celălalt în valea ce se deschide mai departe în Nistru, la Solonceni.

Pe larga terasă a Nistrului dela cele trei sate: Jora de sus, de mijloc şi de jos, — unde cronica pomeneşte de biruinţa oştilor lui Ştefan-cel-Mare asupra Cazacilor — se întinde un val lung dela Nord la Sud, între satele Lopatna şi Vîşcăuţi.

In sfîrşit, de la Cetatea-Albă şi pănă la Palanca se întinde un val lung de peste 27 km., numit *„Valul Şerpilor"*. El trece pe la poalele cîmpului înnalt ce domină limanul Nistrului. La gura Văii Roşa, un val circular, în legătură cu cel anterior, taie două vălcele şi două boturi de deal. Cu această însă numărul valurilor din spre Nistru cred că nu s'a terminat. Vor mai fi şi altele, pe care noi nu le cunoaştem şi pe care, împreună cu cetăţile Hotinul, Soroca, Tighinea şi Cetatea-Albă, le recomandăm atenţiei domnilor ofiţeri ce se află cu serviciul la graniţa Nistrului. Toate acestea trebuiesc studiate amănunţit şi clasificate, fiindcă numai după hartă se pot distinge vre-o patru, cinci tipuri de valuri. In primul rînd trebuie să se vadă la fiece val în parte cu ce intenţie a fost săpat, fiindcă impresia ce ni-o lasă analisa hărţii este că nu toate au frontul îndreptat spre un inimic ce ar veni de peste Nistru; însă cele mai multe există acolo hotărît în vederea apărării graniţei Nistrului. Ele se găsesc mai ales în acele sectoare unde fluviul şi morfologia văii oferă vaduri şi locuri mai uşoare de trecut sau unde meandrele, prea gîtuite şi prea înnaintate spre podişul de dincolo, trebuiau puse în stare de apărare prin valuri scurte, pentru a nu lungi prea mult frontul.

Cu aceasta, cred că am scos destul de în evidenţă caracterul valurilor de la Nistru: dacă acele din interiorul Basarabiei au avut un caracter politic, ca şanţuri de hotar ce au fost, în schimb acestea au avut un scop militar,

ca tranşee de apărare, de oprire a inamicului ce venia de dincolo de fluviu.

Şi, cum în tot cursul istoriei Basarabiei, niciun alt popor n'a avut interesul să apere linia Nistrului decît Moldovenii la început, iar mai tîrziu — după înfiinţarea raielelor Hotinului (1713) şi Tighinei (1538) — Turcii, mi se pare că originea acestor valuri trebuie căutată în această parte. Până la un punct se poate determina şi vremea construirii celor moldoveneşti: ele trebuie să dateze din timpul luptelor lui Ştefan-cel-Mare cu Tatarii şi Cazacii.

Dacă „Valul Şerpilor" de lîngă limanul Nistrului e turcesc, el nu poate fi mai vechiu decît secolul al XVIII-lea, fiindcă înnainte de acest timp, dincolo de Nistru se aflau Tatarii, prietenii Sultanului, iar linia Nistrului începe a fi apărată de Turci în contra Ruşilor abia in secolul al XVIII-lea. Oricum, chestiunea stă deschisă tuturor acelora cari se pasionează pentru asemenea cercetări, şi e peste puiinţă ca din cercetarea formei, direcţiei, aşezării acestor valuri, precum şi din descoperirea în ele a unor rămăşiţe de arme sau de monezi, să nu se ajungă la o limpezire a adevărului în această privinţă.

Aşa dar mă opresc aici, resumînd conclusiile la care m'au dus izvoarele istorice şi geografice ce mi-au stat la îndămînă:

1. Troianul din Sudul Basarabiei, de la cozile limanelor, este operă muntenească, fiind săpat ca hotar spre Tatari şi spre Moldova de Voevozii Nicolae Alexandru Basarab şi Mircea-cel-Mare, în perioada de expansiune teritorială a Munteniei spre gurile Dunării, la sfîrşitul secolului al XIV-lea şi începutul celui de al XV-lea. Despre aceasta am vorbit mai pe larg în „Neamul Romănesc" din 24 şi 25 Iulie 1918, aducînd aici încă un argument.

2. Troianul de sus, dintre Leova şi Chircăieşti, poate fi hotarul de la 1436 dintre domeniile celor doi fii ai lui Alexandru-cel-Bun: Ilie şi Ştefan.

3. Valul de la Apus de raiaua Benderului este turcesc şi datează cel mai de vreme din anul 1538, cînd Sultanul Soliman Magnificul cucereşte Tighinea de la Petru Rareş şi întemeiază aici raiaua.

4. Valul Prutului este, după toate ştirile, hotarul lui Halil-Paşa. El datează de după 1700.

5. Valurile de-a lungul Nistrului sînt tranşee de apărarea graniţei din spre Răsărit, în deosebi de celelalte, care sînt hotare, şi pot avea în parte origine moldovenească, din timpul lui Ştefan-cel-Mare, iar în parte turcească, sau necunoscută.

6. In sfîrşit, pe un deal de lîngă Prut, între satele Chircani şi Constantinovca, dominînd valea Lărgii spre gură, se vede o lucrare de pămînt ca o redută, pe care harta statului major rus 1=126.000 o dă ca fiind din timpul luptelor cu Turcii dela 1769.

C. BRĂTESCU

Din hîrtiile lui M. Kogălniceanu păstrate de d. C. Crupenschi

Cu prilejul comemorării centenariului de la naşterea sa.

A. Hîrtii româneşti.

I

Serbarea Paştilor de către oştenii moldoveni în Iaşi.

(articol de M. Kogălniceanu pregătit, probabil, pentru continuarea „Romîniei Literare").

Ziua Paştilor din timpuri învechite este cea mai frumoasă serbătoare a Romînilor. Ei în această zi simt o religioasă uşurare a inimii; un sentiment de unire predomneşte în toate clasele; toţi se bucură, şi în bucuria generală se uită ura inimicilor şi necazurile vieţii; lipsa la cei săraci, discordia la cei bogaţi, toate miseriile umanităţii încetează de a fi împovorătoare, căci fiecare în această serbătoare a serbătorilor aspiră numai la felicitatea unei mîngîietoare şi sufleteşti veselii petrecute în sinul familiei şi al amicilor săi.

Paştile sînt scumpe mai [ales] soldaţilor romîni, acestor voinici, cari, depărtaţi din sinul familiilor lor, n'au altă familie decît regimentul lor, alt cap al familiei decît şeful oastei. In această zi, după datina introdusă chiar de la

1830 (înfiinţarea oştilor naţionale), asprimea disciplinei şi a ierarhiei se mai slăbesc, o scurtă fraternitate se aşează între ofiţeri şi soldaţi; Domnul cîte odată şi Hatmanul regulat în tot anul, după ce soldaţii se întorc de la Inviere, vine în mijlocul soldaţilor săi şi, după ce îi pofteşte la o masă lungă, unde fiecare soldat găseşte cîte o bucăţică de pască şi cîte două ouă roşii, cu care colonelul regimentului este dator a regală pe oşteni din economiile viptuirii, atunce Domnul sau în lipsa sa Hatmanul urează oastea cu un „Hristos a înviat, băieţi", rumpe pasca cu vin, şi ciocneşte cîteva ouă cu cei mai bravi şi mai recomandabili din oşteni; după aceia se începe modestul banchet.

Această urare, această întrunire frăţească, în care pentru un minut se suspendează, precum am zice, distincţiile ierarhiei, este răsplătirea unui an de riguroasă disciplină şi a şapte săptămîni de post aspru; acest banchet soldatul moldovan îl aşteaptă cu nerăbdare, şi fără dînsul el nu ar putea zice că a serbat Paştile Aşa s'a prăznuit de miliţie, în timp de 25 de ani, această luminată zi în a'ei căsărmi; în anul acesta însă lucrurile s'au petrecut almintere. După serbarea liturgiei Invierii, făcută la Mitropolie în fiinţa Domnului, a miniştrilor şi a unui numeros public, oastea moldoveană, care toată săptămîna mare ostenise întru a-şi curăţi uniforma şi armele pentru a defila înnaintea Domnului stăpînitor, se întoarce la casarmă, mîhnită că niciun şef nu gîndise de a face oastei onoarea cuvenită, adecă de a trece pe de'nnaintea frontului. Aceasta era pe la 3 oare după miezul nopţii.

In mergerea la casarmă, eu întovărăşiiu şirurile libere, In acest mod îmi fu învoit a surprinde următoarea convorbire între un soldat tînăr şi un veteran, care pe mîneca dreaptă a uniformei sale avea patru şevroane roşii, ce însemna 24 ani de serviciu.

— Bădică, aşa-i c'am păţit-o? Vodă ne-a uitat, şi d. Hatmanul şi cu d. Colonelul s'au luat după Vodă. Oare măcar ar veni la casarme, cum mi-ai zis că este veche datină ostăşească, să ciocnim ouăle roşii şi să gustăm pasca?

— Trebuie să vie cineva, băiete, răspunse veteranul cu un aier posomorît,

— Oare adevărat să fie, adause tînărul soldat, că în Rusia chiar Impăratul se îmbrăţişează cu soldaţii în această zi?

— Aşa-i pe acolo, răspunse veteranul, serios; dar la noi încă nu se obişnuieşte. Comandirii noştri nu vreau să ni dea obraz. Ţin numai minte că la 1840, cînd se burzuluise Grecii în Galaţi, pe cari i am bătut urît într'o noapte, fiind cu trei de-ai noştri la un pichet, am fost atacaţi de opt Greci, cari au vrut să ne desarmeze, trăgînd opt focuri asupra sentinelei; până am ieşit afară, i-au tăiat şi mînile cu săbiile şi tot n'au dat sineaţa din mînă. Atunci deci cu sineţele descărcate i-am răspins şi am străpuns eu singur pe doi cu baioneta, ducînd pe tovarăşul rănit la spital. La această întîmplare comandirul m'au strîns de mînă şi mi-au zis: „Tu eşti un brav", cuvinte ce nu le pot uita. Dar şi la 1848, cînd boierii au vrut să izgonească pe Domn, Măria Sa a venit de trei ori între noi şi ne-a cinstit şi cu vorba şi cu păharul.

— Şi cum socoţi, bădică, zise recrutul, parcă şi noi sîntem armaţi şi supuşi ca şi Muscalii?

— Aşa este, dar poate că soldatul rosian vredniceşte mai mult ca să fie onorat de şeful său, pentru că el merge în războaie şi se jertfeşte pentru ţara sa.

— Eu socot, adăugă recrutul, că, de mi-ar porunci căpitanul, aş da ca orbul busta în foc. Şi-apoi zice că şefii noştri nu vor să ni dea obraz? Oare se obrăznicesc soldaţii pe aiure, cînd comandirii lor îi îmbrăţişează?

— Se vede că-ţi place vorba, îi răspunse veteranul, ce se părea a fi mentorul său; ţi-am mai spus că soldatul bun nu trebuie a cîrti (critică) urmarea şefului său. Datoria lui este de a se supune cu răbdare de mucenic la vrointile comandirului său, şi atunce cînd ar fi crud şi fără inimă.

Intr'aceste cuvinte şirurile ajunseră la casarme. Eu îi urmăiu. Prin odăile casarmelor erau întinse mese, pe care erau aşezate în rînd bucăţi de pască şi cîte două ouă roşii pentru fiecare soldat. Oştenii se înşirară de-a lungul meselor, şi, de şi obosiţi de o muncă de toată ziua şi de-o priveghere de toată noaptea, stau în toată uniforma, aştep-

tînd pe d. Hatmanul sau pe colonelul lor ca să vie după datini să-i gratuleze şi să rupă pasca cu dînşii.

Aşteptarea aceasta a ţ-nut mai multe oare. Incepînd a se lumina de ziuă şi pierzîndu-se speranţa de a vedea vre-un şef, fedfebelii au invitat pe soldaţi să mănînce. Abătuţi de foame şi de nesomn şi mai ales de mîhniciune a se vedea aşa de despreţuiţi de şefii lor, soldaţii au îmbucat cîte o bucăţică de pască şi cîte un ou; însă, măgulindu-se a crede că poate şefii lor îşi vor aduce aminte de dînşii, au păstrat al doilea ou; dar şi această dată aşteptarea lor fu zădarnică.

Ziua era mare, şi trăsurile boiereşti începură a veni la Curte, iar bieţii soldaţi, îmbrăcaţi s-au lungit pe paturile lor. Iar eu, care asistasem la toată această scenă, privind-o pe fereastă, mă hotărîiu a mă duce şi eu acasă, dar pe drum nu putuiu a mă opri de a nu gîndi cu adîncă emoţie la acest puternic sentiment de devotament pentru vechile datini şi de deferenţă cătră mai marii lor, din partea oştenilor noştri, pe de alta, la nepăsarea şefilor militari pentru simpatiile subordonaţilor lor. La ce putere morală s-ar putea înnălţa trupele romîne cînd ar avea nişte căpetenii care să li vorbească inimii şi să li slujească de model pe calea bravurii! Străinii preţuiesc şi predică importanţa unei *armii româneşti*, Romînii singuri încă nu înţeleg nevoia de a perfecţiona, a spori şi a încuraja o asemenea instituţie. Cu toate acestea, fie compatrioţii miei convinşi de adevărul ziselor neuitatului nostru istoric, că: „Ţara Romînilor, de-'şi va lua vre-odată rangul ce i se cuvine între popoarele Europei, aceasta o va fi ea datoare mai mult regene-ării vechilor ei instituţii ostăşeşti.

Un vechiu militar.

Marin Serghiescu către d-na Catinca Kogălniceanu.

Buzău, 7 Fevruarie 1859.

Cucoană Catinco, sărut mîna,

Din Iaşi şi până în Focşani a fost cum a fost, dar din Focşani până în Buzău a putut vedea Măria Sa şi toţi ce-l înconjurau ce va să zică un popul suveran. Cînd am ajuns la Focşani, sufletul naţiunii romîne era acolo.

După ce ne-am bucurat de mărita priimire ce s'a făcut Măriei Sale, de ospăţuri, luminaţii, 20 de mii de oameni pe picior, musici, stendarte tricolore, transparente, mulţi cu simbolul Unirii şi-al înfrăţirii romîne, apoi am [mers] cu toţii la Buzău prin mijlocul poporului suveran.

Aseară, la 2 după miezul nopţii, dd. Kogălniceanu şi Brătianu au plecat la Bucureşti. Dumnealui este sănătos şi vesel. Noi plecăm astăzi la 12 oare la Ploieşti, şi de acolo la Bucureşti. Vei vedea în „Steaua Dunării" *les détails* de toate petrecute în Romănia.

Dorindu-vă toate fericirile şi salutînd pe toţi ai familiei d-voastră, am onoare a mă sub-însemna al d-tale

devuat amic,
Marin Serghiesco.

Madam Ecatherine Cogălniceano (sic)
à Jassy.

* * *

Episcopul Melhisedec către M. Kogălniceanu.

Ismail, 5 Ianuar 1867.

....Vă rugăm ca la votarea budgetelor să aveţi în vedere a nu se mai lăsa în părăsire bisericile din desfiinţatele fortăreţe Ismailul şi Chilia, care nu se mai pot susţinea fără ajutorul Statului. (Nu i s'a admis de la Culte. Să se cerce cu Camera asupra unui venit.)

Acest venit, ce resultă de la vînzarea luminărilor pe la toate bisericile din Besarabia de la anexare şi până la începutul anului expirat, se da în ajutorul Administraţiei Generale bisericeşti din Ismail. Din el se întreţin Consistoriul, protopopiile şi profesorii şcolii bisericeşti de aici, precum şi localul pentru Consistoriu şi şcoala. Tot de acolo se ajutau bisericile sărace cu salarii pentru preoţi şi cu reparaţii. S'a cumpărat şi încăperile şcoalei de la Cahul, şi după toate aceste a resultat şi un capital cu care s'a cumpărat localul cu încăperile Episcopiei de astăzi, a cării înfiinţare n'a costat pe Guvern nimica, afară de un ajutor de vre-o 12.000 de lei la facerea unui rînd de veşminte arhiereşti. Venitul acesta nu împiedecă întru nimica buna stare a cle-

rului şi a bisericilor din Besarabia, căci ele-şi au resursele lor aparte: pămînturile bisericeşti cu îndestulare, veniturile parohiale avantagioase şi discurile prin toate bisericile, care sînt foarte frecventate de popor, mai mult decît în celelalte părţi ale ţerii.

(Acum venitul s'a luat la primării. In zădar a cerut celei din Bolgrad.) Căci Episcopia, fiind la începutul fundării sale, are o mulţime de nevoi, dintre care cea d'intîiu este zidirea unei bisericuţe la Episcopie; biserica catedrală de aici este fundată de negustorii şi poporănii ruşi, şi serviciul divin se pretinde de ei în limba rusă; abia s'a putut introduce pe jumătate serviciul în limba romînă. (Cnezevici, deputatul de Bolgrad, a promis de acolo.)

Cînd toată Besarabia anexată era concentrată bisericeşte la Ismail, venitul acesta... producea la 60.000 de lei; acum, cînd Cahulul este ataşat la episcopia de Huşi, venitul luminărilor s'a micşurat cu vre-o 10.000 de lei; înjumătăţindu-se, socot că va da un venit aproape la 30.000 de lei pe an....

* * *

D. A. Sturdza către M. Kogălniceanu

Terapia, în 14/26 Octombre 1869.

Prea-onorate domnule Ministre,

Innainte de a fi primit telegrama Domniei Voastre, care îmi anunţă căsătoria Măriei Sale prea-iubitului nostru Domnitor, căpătasem ştirea acestui eveniment însemnat şi îmbucurător tot prin firul electric, de-a dreptul de la Neuwied.

Nu am avut timp de atunci ca să vă scriu, însă nu vreau să întîrziiu mai mult a vă spune că aici această noutate a făcut în toate părţile impresiunea cea mai favorabilă. Orice temeri de o alianţă displăcută unora din Puteri, la amiciţia cărora trebuie să ţinem foarte mult, s'a înlăturat, şi tocmai partea nepolitică a acestei căsătorii e considerată de toţi, fără cea mai mică osebire, ca un fapt de o bună şi înţeleaptă politică.

Principele Regal de Prusia e încîntat de decisiunea norocită a Domnitorului nostru; mi-a repeţit mai de multe

ori că nu ar fi putut dori o alegere mai nemerită şi că România capătă o Doamnă perfectă supt toate punctele de vedere. Principele Regal nu poate îndestul să laude virtuţile şi educaţiunea aleasă a Princesei Elisaveta, şi mi-a adăogit că nu numai familia ei este unită prin o amiciţie foarte strînsă şi intimă cu familia regală, dar că chiar înrudirile ei sînt cele mai frumoase, cu familiile domnitoare din Prusia, Rusia, Suedia, Olanda, Württemberg şi cu fostul duce de Nassau. In cît mă priveşte, nu pot să vă spun, domnule ministre, cît sînt de încîntat de această veste. Aş fi dorit să pot zbura, atît spre Rin, ca să depun fericitările mele cele mai sincere şi mai devotate la picioarele prea-iubitului nostru Suveran şi a' Innaltei Sale logodnice, cît şi în patrie, pentru a împărtăşi cu ceilalţi compatrioţi bucuria ce simţesc.

In timpul studiilor mele am avut fericirea a fi introdus în casa Principelui de Wied, care era cunoscută de Germania întreagă ca una din casele cele mai nobile, cele mai distinse prin spirit, prin cultură, prin simţiminte. In saloanele de la Neuwied întîlnia cineva totdeauna toate celebrităţile Germaniei. Princesa de Wied e fără îndoială una din femeile cu calităţile cele mai alese care am avut prilej a cunoaşte până acum, şi am văzut cu ochii cîtă silinţă îşi dă pentru educaţiunea copiilor ei. Ştiu de la cunoscuţi comuni că Princesa Elisaveta a devenit în toate privirile o femeie perfectă, precum mi-a zis-o şi Principele Regal de Prusia.

Am resimţit deci o nespusă bucurie văzînd că prea-iubitul nostru Domnitor va lua o soţie care în adevăr îl va face norocit şi care de sigur va fi în ţară exemplul tuturor virtuţilor. M'am bucurat că această întăie cerinţă este asigurată, pe cît îi este dat omului a-şi asigura soarta pe acest pămînt. Un lucru preţios mai este încă pentru noi că, Doamna avînd acum 25 de ani, ea este o femeie formată, şi nu se va avea de acum înnainte a-şi face educaţiunea după sosirea ei în patrie.

In privirea politică, găsesc că această căsătorie nu lasă nimic de dorit. Orice alianţă adevărat politică ar fi fost, după ideia mea, fatală pentru noi, lăsînd a zice că, cercul

fiind mai restrîns, fericirea casnică ar fi fost numai un accesoriu. Posiţiunea neutră ce ocupăm în Europa ca Stat, ca naţiune, aducea după sine ca o cerinţă înţeleaptă ca căsătoria Domnitorului să iea în privire acea posiţiune. Aceasta era cu atît mai necesar, cu cît o căsătorie adevărat politică putea uşor să ne aducă în alianţă mai de aproape şi mai imediată cu Curtea Rusiei. Nu am nevoie să[1]....

* * *

Cristian Tell către M. Kogălniceanu

Bucureşti, 1863, Iulie 8.

Frate şi amice,

Ieri m'am întors din călătoria mea în Serbia, şi mă grăbesc a ţi răspunde la scrisoarea ta de la 7 ale trecutei luni, asigurîndu-te că voiu face ce-mi scrii. Eu n'am văzut încă pe Domnitor.

Sîrbii sînt bărbaţi cum se cuvine, iubite amice, iar nu fleacuri ca noi. Ei lucrează, iar nu vorbesc, cum facem noi. Au 74 batalioane de gardă naţională, care se exersează în toate Joile şi Duminecile cu multă plăcere şi entusiasm. Au pînă acum 23 baterii, vre-o 70.000 puşti ghintuite, proiectile analoge cu trebuinţa armelor, şi cu toate acestea lucrează neîncetat la tunuri şi puşti. Aceste 74 batalioane sînt nu numai pentru apărarea ţerii, ci gata a ieşi peste fruntarii cînd va cere necesitatea, rămînînd în locu-li clasa a doua de gardă spre apărarea ţerii. Domnitorul lor este iubit de naţiunea întreagă, căci corespunde la toate dorinţele ei. Instrucţia publică merge paralel cu armarea, şi luxul nu se ştie ce este în Serbia. Ţinta lor nu este numai independenţa, ci unirea cu Bulgaria, Bosnia, Muntenegrul, Herţegovina şi provinciile serbe din Austria, Pe lîngă toate acestea o dorinţă generală a se alia cu noi. Din aceste resultate ale călătoriei mele vezi că nu-mi pare rău că mi-am cheltuit paralele.

. . . .

1. S'a întrerupt prin lipsa părţii următoare în manuscript.

Te doresc foarte, iubite amice, şi iar te mai asigur că nu voiu lua nicio decisiune fără să mă consult cu tine. Familia mea te salută, cum face şi amicul tău;

Chr. Tell.

Domniei Sale
Domnului M Kogălniceanu la Iaşi

DOCUMENTE.

I.

O scrisoare pastorală a Episcopului de Huşi Meletie contra propagandei romano-catolice in Moldova (1805).

Publicată de **IUSTIN FRĂŢIMAN.**

Meletie, cu mila lui Dumnezeu Episcopul Huşilor *.

Bun lucru iaste şi foarte bun a-să îndeletnici cinevaş întru cetirea cărţilor. Pentru că acesta iaste mijlocul cel întîiu prin care omul şi pre Dumnezeu cunoaşte, şi năravurile îşi îndreptează, şi la calea mîntuirii să povăţuiaşte. Dar, fiindcă vrăjmaşul nostru, diavolul, precum pre cealealalte lucruri bune nu le lasă nebăntuite, aşa şi pre dumnezeeştile cărţi nu le treace neamestecate de veninul său, ci în grîul cel curat al lor seamănă şi el cînd poate neghinele răotaţii sale prin uritorii de Dumnezeu eretici[1], care sant vasele lui ceale putrede, pentru aceasta şi noi, după datoriia noastră cea păstorească, nu lipsim a vă înştiinţa că în anul trecut s'au adus aicea din Ardeal patru cărţi supt nume de „Theologhie dogmaticească", cuprinzătoare de ceale şapte taine, tipărite fiind acolo; care, după ce s'au cercat, s'au aflat că sînt pline de socotealele ceale reale ale Apuseanilor, ce sînt împrotiva maicii noastre Bisearicii Răsăritului, venin cu ad[ăogire], cu care limba noastră cea moldovenească pînă acum nu s'au fost smreduit. Aşij[derea încă] s'au mai adus lîngă aceastea şi altă carte, ce să numeaşte Catihisis Mare, întru care [la încep]ut, spre amă-

---

* Pentru activitatea lui Meletie ca Episcop de Huşi a vedea *Cronica Huşilor şi a episcopiei cu aceiaşi numire*, de Melhisedec, episcopul Romanului[1], Bucureşti 1869.

girea celor mai proşti, scrie cum că nimic nu are înprotiva dogmelor credinţii şi a orînduealelor şi obiceaiurilor Bisearicii Răsăritului, iar înlăuntru cuprinde înprotivă toate dogmele ceale răzvrătite ale Bisearicii Apusului, pentru al căriea capul, carele iaste Papa, cu atâta obrăznicie şi fără de nicio ruşine neîntărit să întăresc, iar mai vîrtos să răzvrătesc, că iaste întocma cu Domnul nostru Iisus Hristos; încă şi altele ca de acest fealiu, unele de iznoavă alcătuite, precum sînt ceale ce mai sus s'au arătat, iar altele după a lor socoteală stricate, precum sînt iarăşi Trioadele ce acum acolò s'au tipărit, dară la început cu vicleşug puse iarăşi spre amăgire cum că sînt tipărite în Ţara-Rumînească, în episcopiia Rìmnicului, care şi însăvă dumneavoastră veţi veţi putea cunoaşte din poarta cărţii după nepotrivirea vreamilor vicleşugul lor şi minciuna; la care Trioade spun că lîngă a[lte]le[] ar fi scos şi slujba Sfîntului Grigorie Palama, ca cela ce iaste foarte protivnic latin[ilor]. De care aceastea, măcar că şi preînnălţatul nostru Domn, înştiinţîndu-să, şi cu rîvnă înf[o]ca[t]ă pentru pravoslavie aprinzîndu-se, au dat luminate porunci dumilorsale boiarilor ispr[avni]ci, şi vameşilor, şi căpitanilor de pre la margini, ca să fie cu privighiare, şi nicidecum să nu sloboaze să între cărţi biseariceşti şi dogmaticeşti de preste hotar în Moldova, dar, fiindcă cei de acolo fac multe meşteşuguri spre aducerea lor, nu lipsim şi noi pre toţi de obşte părinteşte a vă sfătui ca să vă feriţi de cărţile ceale dogmaticeşti şi biseariceşti ce sînt tipărite acolò, şi, fără a fi încredinţate cu peceatea noastră, nici singuri să le priimiţi, nici pre fiii dumilorvoastre a le ceti să nu-i lăsaţi, ca să nu să închipuiască în mintea tinerilor oarecare reale socoteale de suflet vătămătoare şi de munca veacinică pricinuitoare, ci să vă îndestulaţi, precum părinţii noştri (întru a cărora vremi ca soarele au strălucit pravoslaviia aicia), cu cărţile ceale biseariceşti ce să tipăresc în Ţara-Rumînească şi aicea, în Moldova, ştiind că pentru cei ce să alunecă la oarecare greşale şi să pocăesc mila lui D[u]mneze[u] iaste mare, iar pentru cei ce în reale socoteale cad, uşa milostivirii iaste cu totul înc[uiată]. Iar molitvelor voastre preoţi întru Domnul vă poruncim ca nici

de cum să nu suferiţi a să ceti prin bisearici cărţi tipărite de acolò fără de a noastră, precum s'au zis, prin peceate încredinţare, ca nu, în loc de a binecuvânta numele lui Dumnezeu, înprotivă să se întîmple să-l huliţi, ca nu, în loc de a dobîndi mila lui Dumnezeu, să trageţi asupră-vă mîniia lui cea dreaptă. Că, de veţi îndrăzni la aceasta după înştiinţarea ce vă facem, şi vă vom afla prin cercetarea cucernicilor protopopii, deosebit de judecata lui Dumnezeu, dar nici noi nu vă vom lăsa fără de cuviincioasa canonisire. Să ştiţi încă şi aceasta, că cei ce aduc cărţi de acolò, şi le vînd prin ţară, ca să amăgească norodul, rump foaea cea dela începutul cărţii, ca să nu ce cunoască că sînt tipărite acolò. Dar însă, dă veţi lua seama la forma tiparului, prea lesne veţi priceape. Aceasta vă sfătuim. Iar darul Domnului nostru Is. Hs. şi bogata milă, şi a Smereniei Noastre părintească blagosloveanie să fie de-a pururea cu pravoslaviia voastră. Amin.

Anul 1805.

II.

O carte de judecată a lui Vasile-Vodă Lupul

Publicată de G. Brătianu

† Io Vasile Voevoda, bojieiu milostieiu g|os|p|o|d|a|r zemli moldavscoi.

Adecă s'au părăt de faţă înnaintea Domniei Meale şi înnaintea Svatului Domniei Meale ai noştri credincioşi boiari: Toma Stolnicul-cel-Mare, şi Lupul Prăjescul Cluciar, cu boiarii noştri: Cehan Vornicul, şi cu Gheorghie Arapul, şi cu Pătraşco Boul, şi cu Gheorghie Roşca Vistearnicul, pentru nişte bani ce au fost luoat aceşti boiari pre chizeşiia lor de la Hasan Celebi, depreună cu Ghianghea Logofătul, şi cu Iuraşco Başotă Hatmanul, şi cu Costin Postelnicul, de s'au dat lui Moiseiu-Vodă pentru treaba Domniei, şi, apoi, ca să-i plătească Domniia; deci i-au plătit o samă de bani; iară şeapte sute de lei n'au apucat să-i plătească, că s'au stricat Domnia lui Moiseiu-Vodă; ce au rămas banii neplătiţi. După aceia, când au fost apoi, au venit Hasan-Celebi înnaintea Domniei Meale, de au tras pâră pentru acei bani; deci Domniia Mea i a fost făcut giudeţ

ca să-i plătească chizeași banii; într'aceia, avînd pripă acel boiarin Hasan-Celebi, să purcează de aicea la Țarigrad, și nefiind chizeașii toți aicea de față ca să-i facă plată, ce prilejindu-să aicea de față numai boiarii noștri Ghianghea Logofătul și Iurașco Bașotă Hatmanul, zisu-le-a Domniia Mea de au făcut un zapis lui Hasan-Celebi pre acei șeapte sute de lei, numai dela dânșii; iară, când va hi la plată, să plătească cu toții. După aceia iarăși, au venit Hasan-Celebi de au tras pără de iznoavă pentru acei bani, și, nefiind alți chizeași de față, dat-am Domniia Mea învățătură boiarilor noștri Tomei Stolnicului-celui-Mare și Lupul Prăjescul Cluciar, ca să facă dumnialor amîndoi plată acelui boiarin, pentru graba ce au avut, și apoi să-și întoarcă de la ceialalți chizeași, ce să vor cădea părțile lor; și i-au plătit deînaintea Domniei Meale; și s'au apucat de acești boiari ca să-și plătească părțile. După aceia acești boiari: Cehan Vornicul, și Gheorghie Arapul, și Pătrașco Boul, și Gheorghie Roșca Vistearnicul, ei n'au vrut să să apuce de plată, ce au venit înaintea Domniei Meale de s'au apucat de pără. Derept aceia Domniia Mea le-am făcut lor leage, ca să plătea[s]că cu toții acei bani, carii le sînt pecețile și iscăliturile într'acel zapis, că nu iaste mai vinovat Ghianghea Logofătul și Iurașco Bașotă decît dînșii, pentru ce sînt chizeași toți într'un chip pe acei bani. Și apoi le-a mai făcut Domniia Mea și 'ntr'alt chip leage, cum, de vor giura acești boiari pre svînta evanghelie cum acei bani i-au cheltuit Ghianghea Logofătul și Iurașco Bașotă pe treabele lor, atunci ei să hie în pace, iar, de nu vor giura, să plătească. Deci n'au putut giura, ce au rămas de'nnaintea Domniei Meale și den toată leagea țărăi, și să-și plătească părțile lor deplin, și să nu să mai părască de aceasta pără nice dănăoară în veaci. Iar, pentru partea lui Costin Postelnicul, să aibă a-i vende de-ale lui, veri ocine, veri vii, veri ce vor găsi, până să va plăti partea lui. Toe pișet [Aceasta scriem].

Av[gust].

Iași, vit. 7146 [1638]

sam g[os]p[odi]n veleal [așa am vrut Domnia Mea].

(Pecete.)

Io Vasilii Voevod. Cr[ă]stea.

(Originalul la d. A. B. Brandia.)

Documentul, scris cu foarte mare îngrijire pe o hîrtie gălbuie, mai are şi o însemnare pe cealaltă faţă; se disting cuvintele: „Pre Cehan şi pre ceialalţi boiari".

Această „carte de judecată" presintă o deosebită însemnătate, atît prin persoanele pomenite, cât şi prin chestiunea care face obiectul ei, — dînd prilej la multe cercetări, în legătură cu rosturile de dreptate şi ocîrmuire ale unei lungi şi făloase Domnii.

Le vom arăta în n-l viitor.

Manuscripte din biblioteca Episcopului de Buzău Dionisie *)

1. ***Cosmografie***. Manuscris in folio; are 159 file scrise, osebit de tabla de la început, 9 file. No. bibliotecii: 79.

In frontispiciu este scris, cu litere mari:

„Această carte ce se chiamă Cosmografie, adică izvodirea lumii, s'au scris în zilele Măriei Sale prea-luminatului Io Scarlat Grigore Ghica-Vodă, cu porunca şi cu toată cheltuèala Sfinţii Sale părintelui chiriu chir Sofronie, arhimandritul şi igumenul sfintei şi dumnezeeştii mănăstiri Cozii, în anii dela Zidirea Lumii 7275, iară dela Hs. 1766".

La finele tablei se spune numele scriitorului: „Scrisă de mine, păcătosul şi nevrednicul rob Anthim igumen ot sfînta mănăstire Cozia. Mart 31, 1767". După care îndată urmează o notiţă a lui Sofronie, succesorul lui Antim, din care se vede că Antim din egumenia Coziei trecuse la egumenia Arnotei, şi acolo la 1775 fu ucis de nişte hoţi:

„Pre acest frate al nostru, Antim igumenul, făcîndu-l igumen la mănăstirea Arnota, l-au omorît doi Ţigani chiliaşi şi cu doi Romîni, dormind în pat la schitul mănăsti-

*) Acest catalog descriptiv se află între hîrtiile lui M. Kogălniceanu, pregătit pentru o revistă istorică a lui, de un autor neiscălit. O parte din manuscriptele lui Dionisie face parte din colecţiile Academiei Române.

rii, şi l-au îngropat în mănăstire la Arnota, în atvonul bisericii, la an. 1775, şi am sămnat ca să se ştie. Sof. a sf. m. Cozie".

Despre Sofronie egumenul Coziei, cu a căruia cheltuială s'a scris Cosmografia, la anul 1766, se spune în această operă, la descrierea Ţerii-Româneşti, că el era egumen la Cozia pe la anul 1764; că „era învăţat şi pedepsit de sine cu multe ostenele aicea şi în ţeara Moscului, la şcoalele împărăteşti, carele nu aşa fi-cum au luat egumenia, ci, din treaptă în treaptă suindu-se, s'au pus în alegerea soborului".

Opera aceasta este tradusă din slavoneşte, descrie imperiile şi ţerile din cele patru continente. Traducătorul romîn se opreşte mai mult la ţerile noastre. Trecînd răpede peste Ardeal, descrie mai mult Ţara-Românească, oraşele, mănăstirile cele mai renumite, pe unii din ierarhii ţerii, apoi şi mai în detaliu descrie Moldova, din causă că — autorul spune singur, — „a fost născut şi trăitoriu în ea".

2. Intr'un manuscris mare, ce poartă n-l bibl. 80, şi care se începe cu „Divanul Lumii" al lui Cantemir, mai este un exemplar de Cosmografie, ca şi cel precedent, scris în anul 1774, de ierodiaconul Anatolie, în Episcopia Rîmnicului. Deosebirea între aceste două exemplare este că în acest din urmă descrierea ţerilor romîne este precedată de un tratat asupra istoriei antice a Daciei, supt titlul de „Istoria Ţerii-Româneşti din început". Tratatul acesta cuprinde 49 file, şi este acel publicat în tomul I-iu al „Letopiseţelor", ediţia a 2-a. El vine numai până la ocuparea Ardealului de Huni. La finele tratatului este subscris greceşte: ***Anatolios ierodiak. ep. Rîmnic.*** Data latină: MDCCXX Urmează o pecete care are de-asupra o coroană, supt ea numele „Anatolie", supt nume data 1774. Nu se ştie cine este autorul tratatului.

3. Supt n-l 232. Letopiseţul Moldovei. Sfîrşeşte cu Domnia lui Aron-Vodă Manuscrisul este vechiu şi după scrisoare, şi după limbă; format in-16°. La început are o însemnare posterioară, unde se zice că un Răducanu în

anul 1768 a cumpărat cartea cu 120 bani. La urmă are cîteva cîntece de stea şi poveşti, scrise cu un condeiu ordinar.

4. *„Carte cuprinzătoare de multe cuvinte de folos.*

„Acum întru acest chip s'au scris în zilele prea-luminatului şi înnălţatului Domn Io Grigorie Dimitrie Ghica Voevod, cu blagoslovenia preaosfinţitului şi de Dumnezeu alesului Mitropolit chiriu chir Gligorie al Ungrovlahiei şi prin oserdia şi toată cheltuiala smeritului între ieromonahi chir Gherasim, egumen mănăstirii lui Vintilă-Vodă, la anul de la Zidirea Lumii 7333, iarăşi dela Mîntuirea Lumii 1825, Dechemv. 8". Ea cuprinde:

a) Desemn cu mîna liberă al mănăstirii de Argeş, precum şi portretele Domnului Neagoe, al Doamnei, ale trei fii şi trei fiice ale lor.

b) O mică descripţie a interiorului acestei mănăstiri.

c) Cuvinte de-ale Sfinţilor Părinţi.

d) Următoarea notiţă istorică despre evenimentele de la 1821:

„Acest feliu de lucru se întîmpla în ţeară, în Bucureşti, în zilele noastre: Intr'o Duminică, la 10 ceasuri sara, a fugit la Braşov Măria Sa Io Gheorghie Carageà Voevod. Iar la letul 1819, Ghenar în 10, au venit Domn în Scaun, în locul lui Carageà, Măria Sa Alexandru Neculai Voevod, carele au şezut pe Scaun ani doi şi noauă zile, şi s'au sfîrşit dîndu-şi obştescul amanet stăpînului său. Iar la let 1821, Ghenar în 10, într'o Mercuri demineaţa, şi la Ghenar 20, în ziua Sfîntului Eftimie, s'au îngropat cu halaiu mare, in biserica Sfîntului Spiridon cel nou. Iară după moartea Măriei Sale s'au sculat un Theodor Vladimirescu, Slugeriu fiind, în partea Oltului, şi au strîns o sumă de nebuni, vrînd să scoată dreptatea în Ţara-Rumănească. Şi iarăşi la acea vreme s'au sculat un Vasilie Caravia în Moldova, în Galaţi, unde, făcîndu-se zurbà cu unii din Turci, s'au rădicat vrajbă mare din a lui pricină, şi mai ales, ţeara neavînd Domn atuncea, s'au rădicat şi feciorul lui Ipsilant din Rosia, făcîndu-şi oastea sa; care nu prea mult au stătut aici în Bucureşti. Tot la acelaş leat 1821, Ghenar 28, Vineri noaptea spre Sîmbătă, s'au cutremurat pămîntul pentru

păcatele noastre, dîndu-ne semn a ne pocăi, că iată stă la uşă cel ce vine, nu zăboveşte.

Tot la acest leat 1821, de la Martie, Aprilie pîn la Maiu in 15, aceştia fiind Domni în Ţara-Rumănească, adecă: Theodor Slugeriu, pre toate uliţele propoveduindu-se de oblăduitoriu al ţerii, sfătuind prin pitace pre toţi, pre mic şi pre mare, ca să-i urmeze lui, care s'au aşezat şi cetate de a sta în protiva othomaniceştilor puteri, adecă a Turcilor, gătindu-se cu tunuri şi cu şanţuri înpregiurul sfintei mănăstiri Cotroceni, întru care vremi se şi lucra cele mai sus gătiri. Atunci au sosit în Bucureşti şi Exelenţia Sa velichii gheneral Ipsilant de spre partea Rosiei, din preună cu o mulţime oareşicare de Grecii ce-i numea' mavrofori, înbrăcaţi în haine strîmpte, foarte frumoşi, şi cu deosebire oastea ce-şi avea portul său turcesc. Care au stătut oareşice vreme afară din Bucureşti, la casele Gligoraşcului Ghica, ca să se mai gătească, apoi au plecat la Tîrgovişte, făcînd nespuse jafuri, şi, acolo plăcîndu-i locul, s'au apucat a destupa şanţurile cele ce sînt înpregiurul Tîrgoviştii, spre a-şi face cetate de stătut înprotiva Turcilor. Aceasta propoveduindu-se între ei toţi, iară altele lucrînd, precum şi Theodor în Bucureşti, că zicea că umblă pentru dreptate, şi încolo puteai să vezi o mare rebelie, ce n'au mai fost altă dată întru această ţară, de cînd s'au alcătuit Bucureştii, plină fiind toată ţeara de jăfuitori, unul pre altul în drum disbrăcindu-se, şi-i lua ce găsia, încît spaimă mare era preste tot timpul. Căci şi mai de demult se întîmpla' multe resmiriţe împărăteşti, cu Muscalii şi cu Neamţu' şi n'au stătut astfel precum astă dată. Căci, mai înnainte, cînd se auzia vre-o pornire de niscaiva oştiri, opoi tot sărmanul fugia la munte şi scăpa, iar acum rar, şi nu ştiu unde să se afle un om nejăfuit.

Aceasta acest feliu au ţinut dela Martie, Aprilie şi Maiu, întru mare spaimă fiind toţi Turcii, auzind că are aceştia a se se împreuna cu oştiri ruseşti, spre a lovi desăvîrşită pierdere. Deci ei, cu amăruntul luănd seama, şi multe iscoade avînd în Bucureşti, care a purure privia' cele ce se fac, la care nu era nicio nădejde de acest feliu de pornire, deci ei, por-

nind din Silistra, s'au ales unu Turc anume Chihaia-Beiu, cu oareşicare oaste au venit pînă la Căţelu, şi, privind acolo ordia sa, aştepta ce va face. Şi, aceasta auzindu-o Theodor din Bucureşti, cu adevărat că sînt Turci, dinpreună cu toată oastea lui, au fugit, acuma, în luna lui Maiu, în 13 zile, într'o Sîmbătă noaptea spre Duminică, lăsînd toate gătirile lor. Iară Turcii, auzind aceasta, au pornit a veni, şi, ajungînd la Dudeşti, iarăşi au stătut. Atunce ne mai fiind alţi boiari aci, în Bucureşti, că cei mai mulţi era' fugiţi la Braşov, s'au sculat Dinicu Golescu şi cu Vel Vornicul Armaşu Manu, şi, luîndu-şi pre siclitariul muscălesc, şi ieşindu-le întru întîmpinare, i-au poftit, făcîndu-le halaiu cu mare pompă, şi, viind pănă au stătut, făcînd ordia afară la cîmpuri, la casele Gligoraşcului, şi au remas o parte oşti cu Chihaia-Beiu să se gătească, iară altele, cu tot din cei mari, au intrat în Bucureşti cu cîtăva oaste pihotă, la Maiu în 15 intrănd; care au şi orînduit Turci pre la toate străjile. Deci Chihaia-Beiu, stînd acolo afară, în toate sările da cîte patru tunuri, şi, cît au stătut, se făcea' multe arătări de Evrei pre unii din cei rămaşi zavergii, pre care au pus vre-o zece, doisprezece în ţeapă la capul podului dela Tîrgul-de-afară, între cari era şi un fecior al polcovnicului Costi, foarte tînăr, pentru căci s'au aflat pre acea vreme nişte arme, fiind polcovnic. Deci, acolo gătindu-se, au plecat la Tîrgovişte, şi, ajungînd acolo, nu puţini creştini au jăfuit, atît strîmbi, cît şi pe cei drepţi. Aceasta auzind Bimbaşa Sava, ce era acum închis la mănăstirea Sinaii, au trimis scrisori la Chihaia-Beiu, predîndu-se pre sine pînă la pămînt, cu mare jurămînt că va fi supus la toate. Deci, primindu-l, s'au unit cu toţii, începînd a vînă suflete creştineşti pînă la vîrful muntelui, socotind că cu aceasta va cîştiga viaţa sa dela Turc; care, pierzîndu-şi toată nădejdea, au căzut în groapa ceia ce o au săpat altora.

Iară, mai pe urmă, tot la acelaş leat 1821, Avgust în 4, s'au poftit în Bucureşti cu toată oastea lui; iară la 6 ale acestii luni s'au poftit la Chihaia-Beiu, ca să-i dea

capot (*sic*)[1]) la casele Belului. Şi, el mergînd cu cîţiva oameni ai săi, acolo sus în casă i-au tăiat: pre Sava, pre Ghence, şi alţi din cei mai proşti; din care pricină au urmat mare spaimă în toţi Bucureştii, pentru că videa pre toate drumurile pre Turci cu căpăţini de Arnăuţi în mîni, şi plini de alte jafuri. Care au perit mulţime de creştini de cei ce nu era' vinovaţi la acest feliu de lucru. Ci atunci, în tulburare fiind, nu mai alegea'. Iară Arnăuţii cei ce mai rămăsese, mulţi scăpînd, vre-o patruzeci, alergînd, s'au închis în biserică la Olteni, ca să-şi izbăvească viaţa de moarte, avînd oareşice focuri: care sfîrşindu-le, i-au acoperit mulţime de foc din tunurile cele ce slobozia' asupra lor. Care acolo s'au ars toţi, cu multă hodoară omineşti, ce era acolo închise de mai nainte vreme. Iară cei mai mulţi din pregiurul acelui Ţinut toţi au pătimit jafuri caselor sale, încît mulţi au rămas scăpătaţi, întru mare sărăcie. Deci după aceasta, împlinindu-se toate, s'au azezat Domn Măria Sa Io Gligore Dimitrie Ghica Voevod, alinîndu-se toate ale ţerii. Se auzia că voesc Împăraţii a se împăciui şi a şi lega mai întărită pace. Care au şi trimis pre trei obraze de atunci mari la Rosia, pre cari îi numia murahazi, spre mai hotărît cuvînt; care au trecut prin aceaste două ţeri ale noastre, prin Ţara-Rumănească şi prin Moldova, şi au fost trecerea lor prin Buzău la leat 1826, Iunie 19 zile, cînd şi eu mă aflam la sfînta Episcopie cu şederea. Şi au zăbovit pre acolo prin Rosia pănă la Noemvrie în 11 zile, aflîndu-mă iarăşi acolo într'o Vineri, la 8 ceasuri din zi, cînd au sosit la conac în Buzău, avînd cu sine 10 părechi telegari din Rosia, şi cîteva carîte îmbrăcate în pînză albă. Iară gătirea pentru primirea lor era o mie şi doauă sute numai cai de prin ţară, şi avea drept mult calabalic, că au trecut vre-o două trei ceasuri tot mereu. Aceasta am scris eu ce s'au putut vedea; iară cine ştie mai multe, spuie."

5. ***Erotocrit.*** Un manuscris, cu data 1789, Maiu 30 în 4; n-l bibl. 110. La început are un fragment istoric în versuri, întitulat: „Istoria Ţerii-Rumîneşti de la leatu 1769":

1 Caftan.

Saracă Țară-Românească,
Cine întâiu să te jalească!
Unde erai minunată,
De toată lumea lăudată,
Domnie ca o Crăie,
Acum rămăseşi pustie.
Boierii tăi cei cinstiți
Prin alte țeri răspîndiți,
Toți oamenii răsipiți,
Pînă în pămînt săraciți.
Cîmpii au remas pustii,
De cirezi, de herghelii.
Sate, oraşe frumoase,
Toate până 'n pămînt arse.
La Rîmnic şi la Buzău
Tot ferise Dumnezău,
Din mănăstiri şi din case
Tot rămăsese nearse,
Iar acuma de curînd
Le-au ars şi-acelea de-a rînd.
Că 'n oraş în Bucureşti
De ce 'ntâiu să te jăleşti?
Unde este minte omenească
Să poată să socotească
Acest oraş frumos şi mare
La o jalnică schimbare,
Acest oraş împodobit.
Atita schimonosit,
Că nu are-asămănare,
Ci e lucru de mirare.
Că curți boiereşti şi grădini
Să le vezi şi să suspini:
Păn toate este drum mare,
Tocmai ca drumul de sare.
Ce întâiu să scriu, să fac?
Mai bine este să tac.
Că primejdia e mare
Şi mintea mea temeiu n'are.
Istoria este multă
Şi mintea mea este scurtă.
Dar n'oiu să scriu istorie
Ci numai o apotimie
Pentru țara mea să fac,
Măcar să nu fie pe plac.
În patru părți ale lumii
Prea numiți era Rumînii,
Că sînt iscusiți la fire,
Dar n'au între ei unire,
Şi dintr' a lor neunire
Va veni țerii peire.
Acum iată o văzum
Şi cu toții o crezum,
Că unii din neunire,
Şi alții din nemulțămire,
Mîniind pre Dumnezeu,
Au sosit ceasul cel rău.
Ca la leat şaizeci şi noauă
Se făcu altele mai noauă,
Unde Turcii cu Tătarii

Avu războiu cu Muscalii,
Noi, după a noastră stare.
N'avûm altă supărare
Cherestele, zaherele,
Ne deprinsesem cu ele
Iar la Noemvrie 'n şapte
Sara, Vineri, într'o noapte.
Auzim un ţipet mare,
Un zgomot şi o strigare,
Un huiet şi-un chiloman,
De stupai şi de aman:
Nu puteai ca să pricepi
Ce socoteală să 'ncepi.
Unii zicea' că sînt Muscalii.
Cei mai mulţi că sînt Tătari.
Anevoie se credea
Un lucru ce nu se vedea.
Iar, după ce se lumină,
Oareşce mai alina
Acel huiet şi strigare
Şi acel chiloman mare.
Începu a vedea bine
O mascară de minune.
Ce să spui şi ce să zici?
O grămadă de calici.
Blăstămaţi şi porci de cîne.
Toate uliţile pline
Cu cîte un pişchiu la mînă,
Şi 'n cap pene de găină.
Orice mergeai de 'ntrebai,
Ei iţi răspundeau: Stupai.
N'aveai ce să mai alegi,
Nici ca să-i înţelegi,
Atît auziam: Stupai.
Şi ne curăţiam de cal.
Până să ne domerim,
După 'n hanuri să ieşim.
Ei prădase, jăfuise,
Pe Greci îi harpalasise.
Iar maiorul Zgurali,
El putu de năvăli,
Şi cu toţi ai lui întrase.
Tocmai la Vodă în case.
Vodă, dacă l-au văzut
Că tot la el au căzut,
Ca să-l diafendifsească
Şi să nu-l harpalisească.
Iară cu o mojicie
Şi cu rea obrăznicie
Nici să-l audă vrea,
Ci cu Deli-Coste vorbia:
„Ego ilte me askeri
Na ton vano is to heri.
Ke tora ti tergiazi,
Os toso na me pirazi[1].

---

1) „Eu am venit cu oastea ca să te iau în mână, şi acesta ce tot zăboveşti ca să mă superi?"

Şi-atita îl desbrăeară
Cit nimica nu-l lăsară.
Un rînd de haine-l lăsară
Şi curînd îl ridicară,
La Sfeti Gheorghi în han,
Unde era şi Vel Ban,
Fratele Măriei Sale,
Cu haremul dumisale.
Şi, după ce-l aşezară,
Iar la Curte se'ntumnară.
Să lăsăm până aici
Ca să vorbim şi de Turci.
Minune dumnezeiască
Făcu legea creştinească,
Ajutoriu dumnezeiesc
Făcu neamul creştinesc.
Această minune
Pentru a Turcilor mulţime,
Atîţia Anadoleni,
Arnăuţi, Nicopoeni,
Şi atîţi mici agalari.
Unul şi unul namdari (sic),
Să-i vezi fugind fără şale
De Ţigani, de haimanale.
Dumnezeule ceresc,
N'am gură să-ţi mulţumesc
Că mîna ta ne-au păzit,
Turcii de s'au îngrozit.
Acum de Turci să lăsăm
Şi iar vorba s'apucăm.
După ce la Curte veniră
Luară ce mai găsiră,
Aleseră mai cu cap
Pe Gligore sin Scarlat,
Il făcu ca un Hatman,
Să meargă la Sfeti Ioan în han
Şi fără de vorbe multe
S'aducă pe boieri la Curte.
El, fiind politicos,
Ii aducea pă'n tină pa jos.
Brîncoveanu ostenise
Pă'n tină de năduşise.
Se mira cum să găsească
Tropos să se răcorească.
Dar, până îşi lua seama,
Volintiri-i luară blana.
După ce merseră la Curte,
Văzură acolo obraze multe.
Se uita toţi cum mai tare
Să vază cine 'ntre ei mai mare.
Cînd să vezi, ce să vezi,
Să rîzi ori să lăcrămezi?
Şedea în Spătărie
Acel polcovnic Ilie,
Pe porecla Lăpuşneanu,
Cu contăşul lui Ciocîrlanu,
Îmbrăcat, înfăşurat,
Părea că este un gînsac umflat,

Cu o săbioară 'ncins
Și la vorbă cam cu plîns.
La obrazu rumeor,
Umbla tot cu capul gol.
Din dreapta lui, Argeșanul
Și din stînga Vieroșanul,
Amîndoi arhimandriți,
Cu minte și iscusiți.
Și ai de „Măria Ta"
Blagorodnicia Ta,
Atît dădea ce era,
Cît îți venia a vărsa.
Amîndoi ținea' bastoane,
Și judeca din canoane:
Pe Armeni și pe Ovrei
Îi lăsase numa'n piei.
Boierii toți așteptară
Treaba, până se lăsară,
Că crezură rău pe Ilie
De spre dalba veselie,
Dar apoi nu zăboviră,
Ci se pliroforisiră
Cum că, ca un om viteaz,
Nu e niciodată treaz.
Rele vești venia' de-afară
Cum că sînt Turcii prin țara:
Taie, arde, jăfuiește,
Și pe creștini îi robește.

Dară ca astfel de cărți
Ni vin din toate părți.
Noi întrebăm cum mai tare
Pentru oastea lui Nazare,
Dar ne cuprinse o frică
Că vedem că nu-i nimică.
Ce focu' îi dă, ce te faci
Cu o sută de Cazaci?
Că el biet atîția avea
Și că el pe toți îi lua:
Frate, ce te mai nădăjduiești
Și ce să mai îngăduiești,
Că alaltăieri din tine,
Zicînd că Turcii vine,
Vedeai pe acești Socarici
Cum fugia' fără opinci.
Ci la acest feliu de sate
Nu pot lupta firi mai proaste.
Ci destul știi dumneata,
Orice treabă îi căuta,
Că nu este de noi
A cirmui la războiu.
Și dumnealui Vel Spătar,
Văzînd că umblă 'n zadar,
Că nici manifest nu crede,
Ci le-i frică de ce vede.
„Adevărat deocamdată
Li-arăta treaba ciudată:
Ci nu fiți la îndoială
Și ieșiți din bănuială.

Că fără amfivolie
Trebuie oastea să vie,
Că iată într'adins
Pe frate-mieu Mihai 1) am trimis.
Vazînd că nici cu aceasta nu folosește
Se apucă bărbătește și toate le orîndueşte.
Orîndui ispravnici prin județe ca să fie
Si să facă și ostași de județ cîte o mie.
Făcu și ostașilor orînduială,
Ceia ce era cu socoteală,
Una pentru ostași ca să fie pe afară,
Alta ca să nu iea zaherea din țară.
Comisul Răducanu
Ce-I zice Slătineanu,
Aflîndu-se ispravnic la Dîmbovița,
Să puie mare silință oștire trimise.
Si cîți ostași făcuse
Doi căpitani li puse,
Oameni foarte iscusiți,
Dar la fugă potriviți:
Pe Stănescu Gheorghiță
Si pe Fundățeanu Ioniță.
Cînd intrară în București,
De drag să stai să privești:
Totu unul și unul voinici
Tocmai steag de Socarici:
Venia pe pod rășchirați,
Cu glugele îmbrăcați,
Gheorghiță c'un cojocel:
De n'ar fi fost scurtucel,
Nu puteai să-l cunoști
Că el este mai mare peste oști,
Si cu o cușmă de frînghie,
Pline de blăstămații,
Ars și negru ca o cioară.
Tocmai căpitan de țară.
Este să vie de-acest fel de oaste,
Dar sînt cu armele mai proaste.
Si merseră toți la Nazare.
Dă le făcu căutare,
Scriindu-i pe toți anume:
Ce oaste este călărime.
Si pe toți îi vezi mișei,
De nu faci treabă cu ei,
Toți blăstămați și nebuni.
Dar unde sînt cei mai buni,
Si unde avem oaste tare?
Acum e frică, frate, mare.
Apoi ni veni bună vestire
Ca să facem mare gătire,
Că vine adevărată
Oaste regulată.
Si cînd îi văzum că vine,

1) Cantacuzino

Frate, ni păru bine,
Incă clopotele trăgea
Lumea pe cîmp alerga,
Maiori și ofițeri,
Si Vlădica cu boieri,
La biserică la Sărindar intrară.
Si oastea rămase afară,
La mustră se orînduise,
Si tunurile le gătise.
Paraclise începură,
Si îndată le sfîrşiră.
Ne rugăm lui Dumnezeu
Țara, boierii şi eu,
Ca mulți ani să trăiască
Impărăteasa creştinească,
Impărăteasa Ecaterinei,
Până la marginile lumii.
Din Sărindar
Merse la dumnealui Vel Spătar
Arătînd ca mai mare să fie
dumnealui,
Dîndu-i şi cavalarie:
Din vorbe şi din cuvinte
Se văzură oameni cu minte:
Ceru voie şi se duse
La conac unde-i gătise,
Ca şi conacul lui să fie
Tocmai lîngă Mitropolie.
In ziua Sfintei Ecaterinei,
Pentru a Impărătesei nume,
Făcură o mare veselie
Sus, în deal, la Mitropolie.
Foarte, frumos o cinstiră,
Dar muschiceşte băură,
De la masă se sculară,
Care vrură, şi jucară.

6. „*Scurtă cunoştință a Istoriei Romînilor*.“ Manuscript în urmare, 75 file. Operă a lui Samuil Clain; n-l bibl. 99.

7. Un memoriu casnic al unui boierinaş, pe al căruia tată il chiamă Groaze. Cuprinde noțiuni de unele întîmplări ale familiei, morți, căsătorii, naşteri, începînd de la anul 1702. Dă, de asemenea, cronologia Domnilor Țerii-Româneşti, până la anul 1774. După nişte doftorii casnice, urmează iarăşi cronologia Domnilor, pînă la anul 1786. — Sînt şi cîteva descîntece, d. e. de năjit, de „muşcătură“, de lup, de şerpe [1].

1. Acest nr. şi cel precedent sînt azi la Academie.

Dintr'un articol, foarte bun, al lui Dussieux despre România, în Enciclopedia Renier din 1851, aflăm că Ami Boué a consacrat causei româneşti un articol, în *la Réforme* din 27 Mart 1848, în care pretinde să arate urme galice la noi.

In acelaşi an, ***Revue des deux mondes*** (XXI, p. 117) avea un articol despre Romînii din Ardeal.

De luptele lor se ocupă şi Paul de Bourgoing, în ***Les guerres d'idiome***, apărută în 1849.

*
* *

In articolul său despre Atena, în *La Chronique* pe 1841, p. 341 şi urm., Buchon, adincul cunoscător al lucrărilor greceşti, publică povestea grecească *Rodia*, aflată de la o fată din Chios de „domnişoara Sevastiţa Suţu, fiica bunei şi blîndei. Domniţe Maria Suţu". Ea a fost cuprinsă apoi şi în culegerea de cîntece greceşti a lui Népomucène Lemercier. Avem o traducere românească în volumul *Poveşti Greceşti*, al cărui autor nu-l cunoaştem, exemplarul nostru fiind fără foaia de titlu. O prelucrare am dat-o, după textul frances, în „*Neamul Românesc*" pe Octombre, Novembre 1918.

Intre hîrtiile lui C. Negruzzi la Hermeziu am găsit acest act privitor la graniţa Prutului:

Cătră cinstita Visterii a Cnejii Moldavvii.

Cu lăcrămi ferbinţi jăluesc cinstitei Visterii că eu, avînd un argat la mine tocmit, anume Toader Rusul, într' un an de zile cu hacul ce m'am putut tocmi cu dănsul, şi şăzănd 4 săptămăni de zili la mini, m'au prădat, luîndu-mi lucrurile ce sănt însămnate pre o mărturii şi fugînd au trecut Prutul de ceia parte, şi, prinzăndu-l, s'au închis la bechet, şi, înştiinţăndu-mă, m'am luoat după dînsul ca să-mi eu lucrurile. Şi, în-

ştiinţind de ispăvnicii, mi-au dat poruncă cătră ocolaşul de Prut ca să-mi scoată lucrurile. Au intrat în cercetare, şi au aflat cum că tălhariul s'au înnecat în Prut, scăpănd de supt închisoare rămăind lucrurile la mazilii acei de de ceia parte, şi nu vroesc a mi le da. Pentru aciasta mă rog cinstitei Visterii ca să fiia porunca a mi să da aceli lucruri înnapoi, să nu rămăi sărac cu totul, şi mare pomenire va rămănè la mila cinstitei Visterii.

Anton Clapon
din Țănt. Stefăneşti.
Pe dos: D. Camr. Negruţ.
Avgust 14. N-l 38.

Din actele lui Conachi de la Stînca, acest ordin a lui Mihai Vodă Suţu:

Cinstiţi credincioşi boerii Domnii Mele, dumv. staroste de Putna, sănătate. Luînd de iznoavă ştiinţă, atăt de la omul Curţii, Pahr. Petrachi, ce este triimis in parte de gios cu osebită însărcinare, cît şi de la alţi, că o samă din satele acelui Ţinut încă să află neliniştite de spre tulburătorii.., auziri ce au urmat, lucru nenădăjduit de la vrednicia a dumv., în vreme ce îndestul vi s'au..... init prin cărţile noastre de mai înnainte, şi cătră dumv. şi cătră lăcuitori, lăcuit.... rădicării a oricării griji şi încredinţare bunei lor statornicii, supt părinteasca noastră ocărmuire, drept aceia, de iznoavă poftorind cele de mai înnainte scrisă... [porunc]i ca îndată să mai eşiţi unul din dumv. în Ţănut, mai ales la satele ce sănt... [răs]culate, unde, făcănd toată lucrare de un vrednic dregătoriu, pe temeiul po[runcitoarelor].... oare cărţi ce aveţi, să vă sărguiţi cu denadinsul cătră stămpărare, liniştire... ie acelor sate, după cum şi a oricărora alte vor fi în asămene griji...., arată numai decăt de la dumv. Şi pentru care credeţi că nu veţi rămăne fără răsplătire ce mărturisăşte o aşa lucrare. Iar, în potrivă, răspundere dumv. urmiază pentru cea mai mică strămutare a cuiva.

1821, Mart 26.